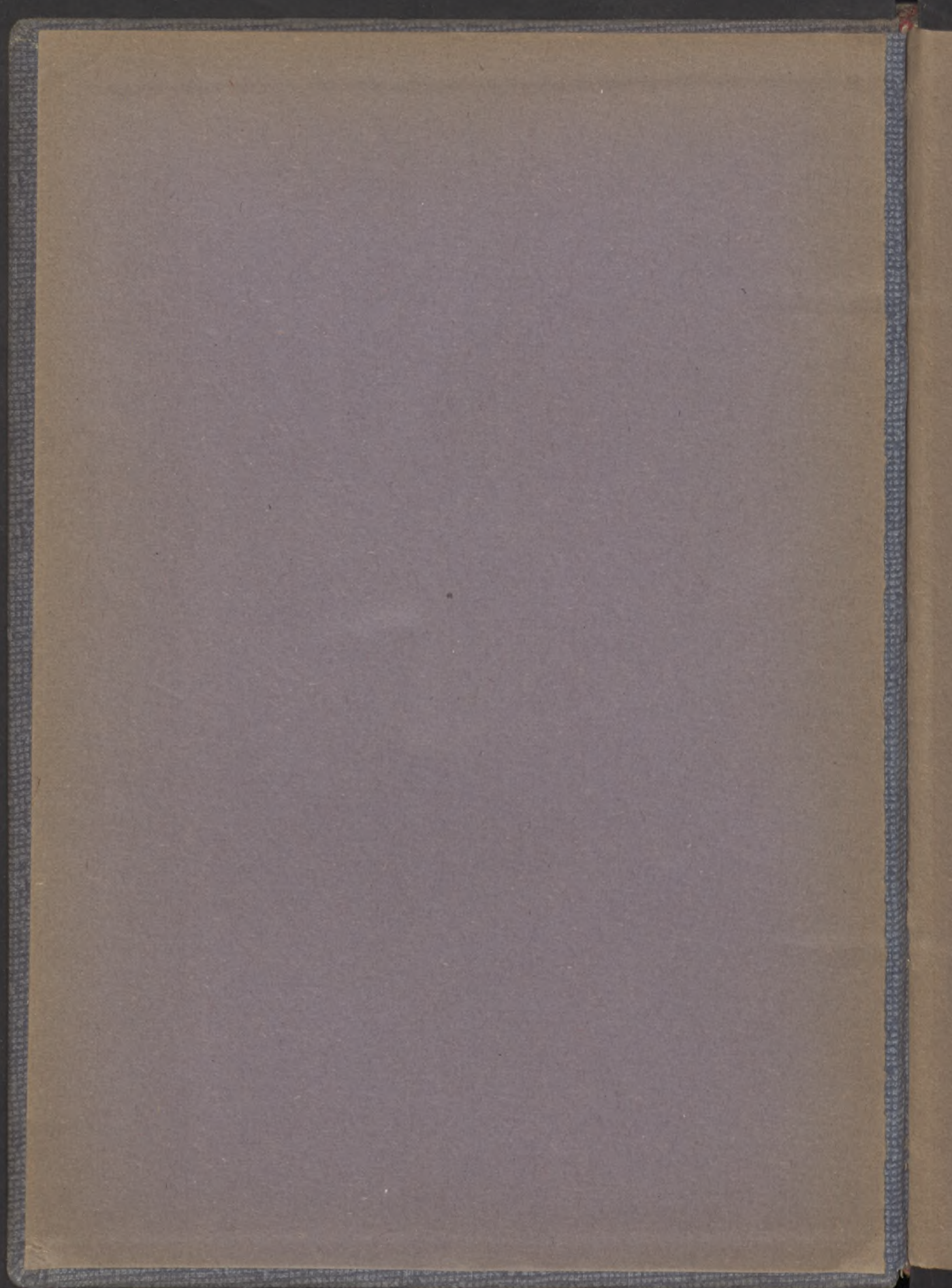
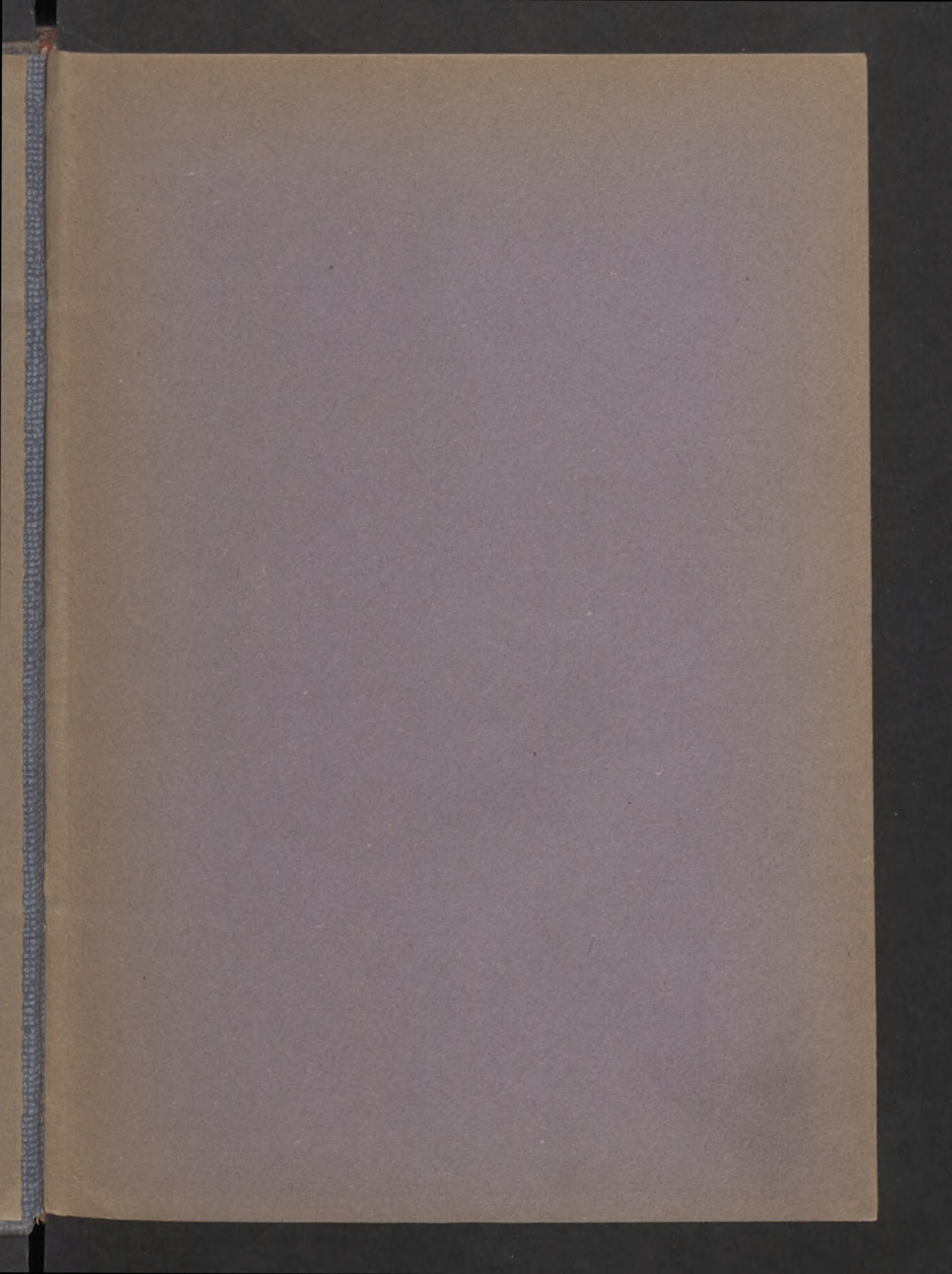
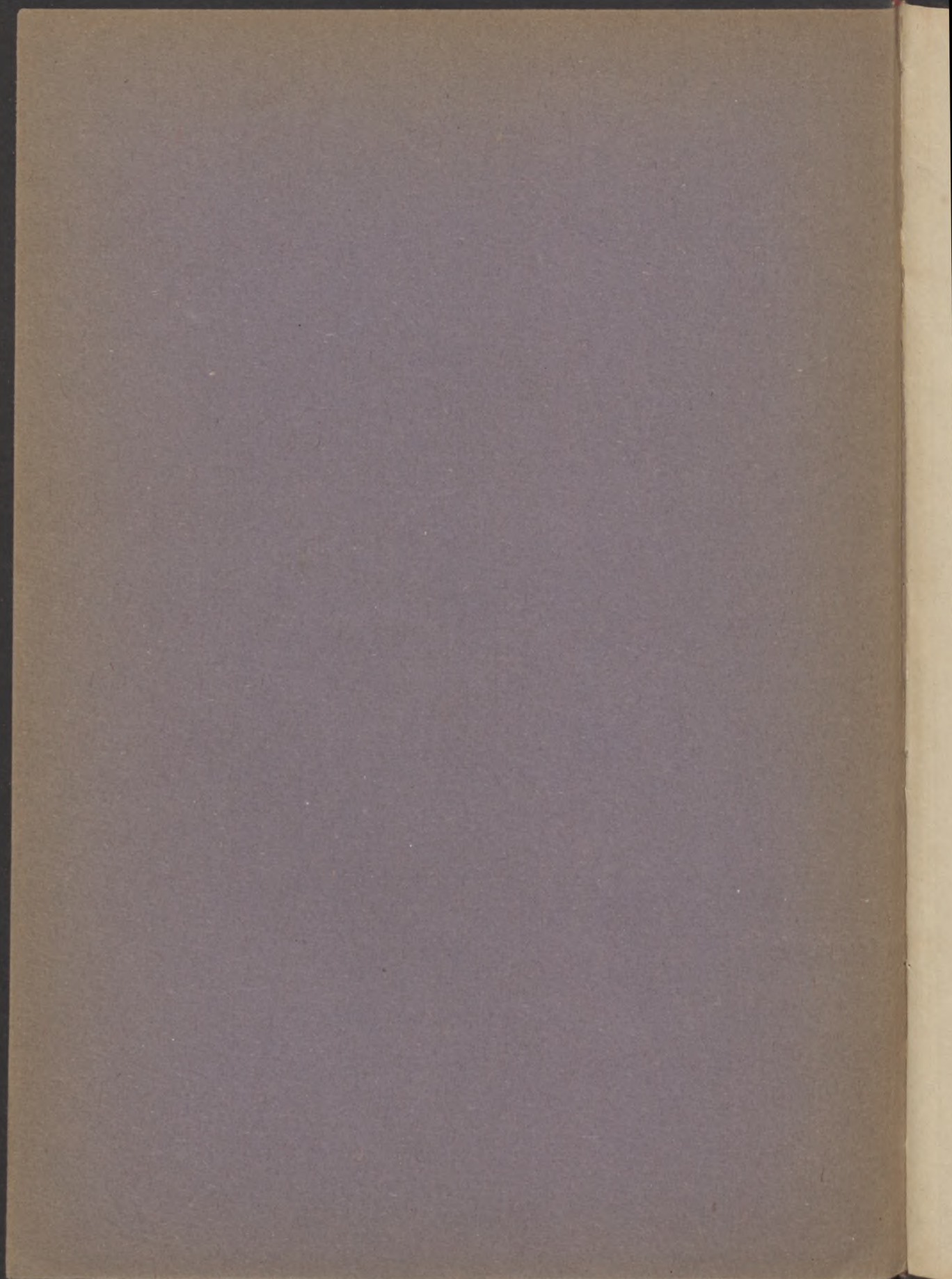

M
250.747
OSZK

NEUMANN ERNŐ
É L E T E

MEUMANN ERNŐ ÉLETE
ÉS MUNKÁSSÁGA

UGYANE SZERZŐTŐL MEGJELENT :

Bevezetés a gyermektanulmányba

Kolozsvár, 1913. Stief J. és Tsa. 79 l. 1.20 K.

Szociális pedagógiai intézmények.

Kolozsvár, 1915. Stief J. és Tsa. 220 l. 4.— K.

MEUMANN ERNŐ

ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

EGY FEJEZET A NEVELÉSTUDOMÁNY LEGÚJABB TÖRTÉNETÉBŐL

IRTA
MOLNÁR OSZKÁR

BUDAPEST, 1917

KORVIN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA, RÉVAY-UTCA 14.

(R
2)

M 250. 747

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1968/R leltár

ELŐSZÓ.

Azokban az iskolákban, melyekben, az egyetemet sem véve ki, pedagógiát tanítanak, alig esett eddig szó e tudomány legújabb történetéről, még kevésbé jelenéről. Pedig a most élő nevelőket és mindazokat, kik legközelebb nevelőkké lesznek, a jelen érdekli a legjobban és a múltat is azért tanulmányozzák, hogy a rendkívül differenciált jelenben eligazodhassanak. Az iskolák által hagyott hézagot akarja némi csekély részében kitölteni Meumannról írt e kis életrajz, melyet — ha lehetséges lesz — közelebről egy testesebb kötet fog követni, melyben néhány modern pedagógus (Binet, Stern, Claparède, Lietz, Kerschensteiner) életét és munkásságát fogom ismertetni. Azokat, kik hazai földön buzgólkodnak e nemes téren, külön kötetben szeretném az érdeklődőknek bemutatni.

Az avatott olvasó bizonyára belátja vállalkozásom nehézségeit. A jelenről, annak mozgatóiról írni nem könnyű. Szolgáljon ez némi mentéségül ezen életrajz kétségtelen fogvatkozásainak is. Kötelességem kijelenteni, hogy Meumann Ernő életének és munkásságának e rajza egész terjedelmében először a *Népművelés* című folyóiratunk XII. évfolyamában jelent meg.

Kolozsvár, 1917. június hó.

Molnár Oszkár.

OSV 6.9

I. Életrajzi adatok.

A neveléstudománynak legújabbban több olyan művelője támadt, kikre rá fog vetődni a történelmi megörökítés fénye. Mikor munkáikat olvassuk, törekvéseiket tanulmányozzuk, ismét és ismét beigazolván látjuk azt az állítást, hogy a pedagógia klasszikus hazája Németország. A neveléstudomány e mai vezetőemberei ugyanis majdnem kivétel nélkül Némethon szülöttei.

E nagyok s irányítók közt Meumann Ernőé a legelső helyek egyike. A tudományos pedagógia művelői között Herbart óta bizonyára ő a legmarkánsabb alak. Groos Károly ítélete szerint kutatásai oly korszakalkotó hatással lesznek a neveléstudomány fejlődésére, amilyen hatással Wundt kutatásai voltak a pszichológiára.¹⁾ Fischer Alajos, a müncheni egyetem jeles tanára meg azt mondja, hogy Meumann napjaink vezetőemberei közé tartozik.

Mint az úttörők legtöbbje, Meumann is harcban élt s munkásságát, ellenfelei sokszor éles, elutasító kritikával illették. A kortársak ítélete azonban most már kialakult. Őt tekintik a kísérleti pedagógia legfőbb képviselőjének. Ma már mintegy a megállapodott felfogást juttatják kifejezésre Seyfert szavai, melyek szerint mindenkinek, aki a pedagógiát tudományosan művelni akarja s további kiépítésén résztvenni akar, — Meumann Felolvasásainak három testes kötetét keresztül kell dolgoznia. És fenntartás nélkül állhatunk Pauler Ákos mellé, ki nyíltan kimondja, hogy ne tartsa magát modern pedagógusnak, aki Meumann Felolvasásait behatóan nem tanul-

¹⁾ Dr. Gutberlet Konstantin: Experimentelle Psychologie mit besonderer Berücksichtigung der Pädagogik. Paderborn, 1915. 218. l.

mányozta.²⁾ Ehhez a szükséges és komoly tanulmányhoz akar némi bevezetőül szolgálni e szerény biográfia. Tehát csak megkönnyíteni akarja, de semmi esetre sem feleslegessé tenni Meumann³⁾ munkáinak eredetiben való tanulmányozását.

M. élete és munkássága a pedagógia jelen történetének egy fejezete. Mikor ezt ismertetjük, akkor egyúttal betekintést adunk abba az eleven, forrongó kohóba, hol a neveléstudomány újabb elméleteit és irányait kovácsolják. Mikor M. java munkáerejében, nem egészen 53 évnek még könnyen viselhető terhével 1915-ben elhunyt, Németország legjobb szakfolyóiratai neves egyetemi tanárok tollából a tanulmányok és méltató cikkek egész sokaságát hozták. Megszólalt agg tanára, a világhírű Wundt is. Magvas cikkeket írtak Fischer Alajos, Külpe Oszvald, Brahn Miksa, Deuchler G., Moede W., Störing Gusztáv, Wunderle György egyetemi tanárok s ezeken kívül a barátok, tanítványok és rokonok nagyszámú hálás gárdája. M. halála alkalmából a mi folyóiratainkban is jelentek meg cikkek. A *Népművelés* és Weszely Ödöntől, az *Athenaeum* Révész Gézától közölt tanulmányokat. A mai helyzetre jellemző, hogy a francia, angol és olasz szaklapok nem vettek tudomást a kísérleti pedagógiát ért veszteségről. A Svájcban megjelenő s a M. által képviselt irányt művelő *L'Intermédiaire des Educateurs* is fukarul, 22 sorban emlékezett meg róla.

Bármily kitűnőek is a német folyóiratokban megjelent tanulmányok, egyenkint M.-nak sem életéről, sem munkásságáról nem adnak teljes képet. Összefoglalásuk, hozzáadva saját tanulmányainkat, talán kimerítőbb rajzot fog nyújthatni.

M. életének külső története olyan, mint amilyen a német tudósoké és kutatóké általában. Nincsen benne semmi szokatlan és rendkívüli. Talán a rendesnél nagyobb belső válságok, lassúbb érlelődés, majd harc és sok, sok munka, — ezek azok, amik, mikor ez életen végigtekintünk, rögtön szemünkbe ötlenek. Megnyugtatólag és jólesően hat, hogy erőfeszítéseit sikerek kísérték s hamar elérte a tudós foglalkozású embert megillető állást.

Született 1862. augusztus 29-én az Alsó-Rajna egy kis városkájában, Ürdringenben (Herdringen). Atyja evangélikus

²⁾ Magyar Paedagogia. XVII. évf. 353. l.

³⁾ Rövidség okáért Meumann nevét ezentúl csak M.-mel jelzük.

lelkész volt. M. Ernő teát az evangélikus paplak tiszta, szigorú, de meleg légkörében növekedett. Szülői néhány év múlva Langenbergbe (Rheinland) költöztek. Itt meggyarapodott a család. Még egy fiúgyermek s később még egy leány tették a frigyét boldoggá. M. szülei szép, harmonikus életet éltek, ami rendkívül jótékonyan hatott a gyermekek belső, kedélyi fejlődésére. Az apát az élet és a hivatás komoly felfogása jellemezte. De nem volt rideg, sőt gazdag lelkületének értékes jellemvonása vala a humor iránti érzék. Műveltsége sem szorítkozott pusztán a teológia beható ismeretére; érdeklődése sokfelé forduló volt. Különösebb kedvteléssel a zene- és a művészettörténettel foglalkozott. Ez utóbbiból kivált a nagy olasz festők művészete érdekelte. Düsseldorf-i képírók gyakran megfordultak az egyszerű lelkész házában, ahol a művészet iránt szeretettel találtak s művészeti ösztönzéseket hagytak maguk után. Az anya csupa szív és meleg kedély; ritka módon értett ahhoz, hogyan kell gyermekei érzelmi világát nemes irányban fejleszteni. A derék szülőknek megadta a sors azt a boldogságot, hogy gyermekeiket nemcsak felnővekedni láthatták, de megérhették, hogy pályát választottak, sőt — s itt főleg Ernőt értjük — hírt és nevet szereztek.

M. Ernő gyermek- és ifjúkorát Langenbergben, a rajna-westfáliai iparvidék e kis városában töltötte. A városkának érdekes a földrajzi fekvése. Közepén patak folyik át, mely egyúttal Rheinlandot Westfalentól elválasztja. A határfolyónak majd ezen, majd azon partjára való átgázolás nagy szerepet játszott az odavaló gyermekek játékában.

Hogy milyen volt M. gyermek- és ifjúkora, erről öccse, Frigyes jegyzett fel néhány intim vonást. Ernő már mint növő ifjú bizonyos értelemben egyéniség volt. Két vonása máris szembeötlő. Az egyik a magány nagy szeretete. Legjobban szeretett elvonulni, szobájában egyedül csendesen dolgoztatni. Ha ritkán mégis elvegyült a hasonlókorúak társaságában, soha sem volt játékrontó. Sőt ilyenkor a játszótársak többnyire vezetőjükül választották, mert értett hozzá, mint kell a közösen töltött időt kedvessé és kellemessé tenni. Barátai is voltak, habár kevesen, de ezekhez aztán hű és az élet messze távoláig tartó barátság fűzte.

Másik jellemző vonása a fáradhatatlan tevékenység. Soha sem volt tétlen. A szülői ház kicsiny szobáiba elvonulva olvas-

gatott, rajzolgatott vagy másként foglalkozott. Frigyes öccse írja, hogy gyakran, mikor álmából késő éjszaka felriadt, bátyját még a lámpa mellett ülve és dolgozva látta. Ernő tehát aktív természet volt. Igen figyelemre méltó, hogy munkáját ő maga választotta meg, nem kellett sem tanáccsal, sem ösztönzéssel támogatni. Az iniciatíva ő benne volt meg s nagy tudni-vágyásából táplálkozott. Akiben a munkának ilyen belső indítéka megvan, az egész életét tervszerű, célokért küzdő munkával fogja eltölteni. A nagy aktivitás M.-nál már e korban igen finom érzékenységgel és ritka szívjósággal párosult.

Nagyon kedvelte az állatokat. Öccsével madarakból, kutyákból és macskákból valóságos állatseregletet gyűjtött össze. Ritka kedvteliséssel tanulmányozta az állatok intelligenciáját. Öccse arra is emlékezik, hogy nagy érdeklődéssel figyelte a hangyák és méhek tájékozódási képességét. Legszívesebben azonban fizikai és kémiai kísérletekkel foglalkozott. Megtörtént, hogy kisebb szobatuzekeket és robbanásokat idézett elő. Ezek nyomatékosan figyelmeztették a hozzátartozókat, hogy Ernő fizikai kísérletekkel foglalkozik. Rátermettségét mutatja, hogy az experimentumokhoz szükséges eszközök jórészt maga készítette. Ilyen irányú leleményességének később mint lélektani kísérletező nagy hasznát fogja venni. Élete folyamán mindig nagy kedve telt mechanikai konstruálásban. Halálos betegsége idején is az álmatlan éjszakákat azzal töltötte, hogy gépek megjobbítására, tengeralattjárók biztonsági és védelmi szerkezetének tökéletesítésére irányuló tervezgetésekkel foglalkozott.

Az otthon természeti szépségei, az erdőkoszorúzza hegyek korán felébredtették benne a természet szeretetét, a szépségeiben való önfeledt gyönyörködést és a vándorkedvet. Öccse írja, hogy mindig nagyon boldog volt, amikor bátyjával vándorútra kelhetett. Kirándulásaik nem voltak tervnélküli barangolások. Ilyenkor növényeket, lepkéket, ásványokat és kőületeket gyűjtöttek. Az utóbbiakban különösen gazdag volt a vidék. Vándorlásaik ekként valóságos természetrajzi kirándulások voltak, melyeken az idősebb testvér pompásan értett ahhoz, hogyan kell öccse érdeklődését a természet dolgai iránt felkelteni. Az a ritka adomány, mely a született nevelőket jellemzi: minden dologban módszeresen eljárni s úgy adagolni az ismereteket, hogy azok asszimilálására a lélekben felébredjen a hajlandóság,

— M. Ernőben is megvolt s e kirándulásokon jó alkalmat nyert a megnyilatkozásra.

Az irodalomba is ő vezette be öccsét. Első kedves olvasmányai a német hősmondák voltak; élénk képzelete bennök bő táplálékot talált. Vándorlásaik alkalmával elmesélésükben nem ismert fáradságot. Ánnaira benne éltek a mondák világában, hogy nem egyszer úgy vélték, hogy az erdők mélyén, a festői sziklákön és a hegyek ormain a hősmondák alakjai elevenednek meg előttük. E fiatal kor könnyen hajlik az illúziókra! Később aztán, mikor az öccs is iskolába került, együtt olvasgattak. Sokáig Dahn: Kampf um Rom című munkája, majd ugyane szerző egyéb történelmi munkái voltak kedvenc olvasmányaik. Ezek után pedig történelmi elbeszélések következtek, melyek ápták, növelték M. meleg hazaszeretetét és a nagyembereket mint követendő eszményeket állították elébe. Később a német klasszikusok olvasásába mélyedt. A klasszikusoknak élete későbbi éveiben is sok boldog órát köszönhetett. Így szerette meg M. a könyveket. Egész életében a jó könyvek voltak legjobb barátai. Nemcsak belső tartalmukat élvezte, de finomult érzéke volt művészi kiállításuk iránt is. Nemcsak jó, de szép könyveket szeretett. Abban az időben, amikor Németországban még nem sokan voltak, kik valamely könyv külső kiállítását, kötését, betűit, illusztrációit sokba vették, M. már a grafikai művészet ezen ága iránt élénk érzéket áruelt el.

A gondtalan, vidám gyermekkor a gimnáziumi évek követték. Középiskolai tanulmányait a güterslohi gimnáziumban kezdte, de csak néhány évet töltött ott, azután az otthontól csak néhány órányira fekvő elberfeldi gimnáziumba adták. Innen szombat délutánonként gyalog hazajárogatott s a vásárnapokat a családi ház meghitt körében töltötte. Ezek voltak ezidőben egyetlen boldog napjai. A gimnázium légkörében ugyanis nem érezte magát jól. Gyakran panaszkodott tanárai pedantériájára, kik nem sokat törődtek tanítványaik értelmével s bizonyára nem is értettek ahhoz, mint kell az értelem szárnyait bontogatni. A tanítás módszere akkoriban természetellenes utakat követett s az egyéni kifejllesztést nem tartotta feladatának. Az ifjú M. gazdag és az aktivitás irányában fejlett belső élete a régi stílü, szűk keretek közé szorított humanisztikus gimnázium tanárai részéről kevés táplálékra és megértésre talált. A tanításnak itt folyó módja nem felelt meg az ő természet-

nek. Nagy akadályokat és nehézségeket kellett leküzdenie, melyekkel akaratereje megbirkózott ugyan, de könnyen érthető, hogy gimnáziumi bizonyítványai nem voltak a legjobbak. Ki tudja, nem volt-e az iskola padjain szerzett keserves tapasztalatoknak részük abban, hogy M. később a tanuló iskolai munkáját tette pedagógiai vizsgálódásai tárgyául!

Miután az érettségi vizsgálatot az elberfeldi gimnáziumban letette, érezte, hogy nagy tehertől szabadult meg; hogy bilincseket tört össze, melyek a szabadabb mozgásban gátolták. Következtek a főiskolai évek. Az egyetemi élet szabadabb légköre fogadta. Mohón kezdett a tanuláshoz. 1883-ban beiratkozott a tübingai egyetemre. Az itt töltött első szemeszter volt diákkorának legboldogabb szaka, pedig hosszas és kínos belső vívódás csíráit rejtette magában. M. ugyanis nem választhatta meg szabadon főiskolai tanulmányai tárgyát; atyja óhaját követte, midőn a teológiai fakultás hallgatója lett⁴⁾ Hittudományi tanulmányait a berlini, hallei és a bonni egyetemeken folytatta s miután mind a két teológiai vizsgát letette, 1887-ben teljesen be is fejezte. A hallei egyetemen iskolatársa volt Störriug Gusztáv, jelenleg a bonni egyetem tanára. A német egyetemi diákélet bőséges alkalmakkal szolgál meleg és tartós barátságok keletkezésére. Miután M. és Störriug hasonló tudományos eszményeknek hódoltak, csakhamar az őszinte barátság szálai szövődtek közöttük.⁵⁾ Störriug írja M.-ról, hogy habár egyetemi évei alatt visszavonultan tanulmányainak élt, az ifjúság mozgalmaitól sem tartotta magát egészen távol. Az 1886—1887-iki téli szemeszter idején éppen ő szerkesztette azt a kérvényt, melyben az evangélikus teológiai fakultás hallgatói óvást emeltek az ellen a törvényjavaslat ellen, mely a teológusoknak a hadiszolgálat alól való felmentését tervezte. Bonnban a diákság előtt

⁴⁾ Götz Hermann M. emlékezetének szentelt cikkében idézi M.-nak egy hozzáintézett levelét, amelyben M. saját egyetemi tanulmányairól ugyan azt írja, hogy először természettudományokat és filológiát tanult s csak azután teológiát és végül tanulta a filozófiát és orvostudományt. Ez az elősorolás bizonyára téves. Mindazok, kik M. életéről megemlékeztek, az itt következő sorrendet adják elő.

⁵⁾ Mint magántanárok néhány szemeszteren keresztül Lipcsében is együtt működtek, majd a zürichi egyetemen is egyidőben tanítottak, később elválva, sűrűn leveleztek. Az egyetemen kötött ismeretségükből harminc éven át tartó barátság származott.

tüzes beszédet is mondott. A mozgalomnak, melynek im' ő volt a lelke, nem is maradt el az eredménye, mert a birodalmi gyűlés a javaslatot tényleg elvetette.

M. már teológus korában, az utolsó szemeszter idején, többet foglalkozott filozófiával, mint sajátképpen szaktudományával. A bölceletből is különös hévvel az ismeretelméletnek és a metafizikának feküdt neki. Mindebben semmi szokatlan sem volt. A teológusnak szükséges filozófiai műveltségre szert tenni. M.-t azonban, az új tanulmányok hatásaként, vallási kétségek kezdték gyötörni. Kialakuló világnézete mind több ponton összeütközésbe került az ortodox egyház tanaival. Hosszas és kínos belső vívódás következett, amelynek az lett a vége, hogy — habár a lelkészi képesítést megszerezte — egy nap atyja elé lépett és megvallotta lelki tusáit s azon szilárd elhatározását, hogy szakít a lelkészi pályával. Őszintén szeretett s nagy tisztelettel körülövezett atyját kedvenc tervétől — hogy fia pap lesz — megfosztani, nagyon nehezeére esett. De meg kellett tennie! Miután a lelkészi pályával szakított, elhatározta, hogy középiskolai hittanár lesz. Az volt a terve, hogy ez állás mellett valamely egyetemen a filozófiából megszerzi a magántanári fokozatot. Csakhamar belátta azonban, hogy mivel a keresztény dogmákat egészükben magáévá tenni nem tudja, azokat igaz meggyőződéssel tanítani sem fogja tudni. Ezért a hittanári pályáról is lemondott.

Most következett életének legnehezebb időszaka. Nagyon szerencsétlennek és boldogtalannak érezte magát. A filozófia sem tudta kárpótolni s betölteni a lelkében támadt űrt, pedig hozzá nagy hajlandóságot érzett. Egészen bizonytalan volt előtte, hogy szellemi fejlődését mely irányba terelje. Mit tanuljon; melyik életpályát válassza!? Ez a lelki vívódás teljesen eltöltötte. Ismerősei köréből kiszakadva és szobájába zárkózva, egyedül lelkének belső vizsgálásába mélyedt. Keserves napok voltak! Mindnyájan tudjuk, hogy a nagy elhatározásokat mily kínos töprengések szokták megelőzni. Ügylátszik, ifjúkora olvasmányainak emlékei újultak fel benne. Lehet, ezek hatása alatt határozta el, hogy modern filológus lesz. Főleg német nyelvi és irodalmi tanulmányokba fogott és 1890-ben Bonban letette a középiskolai tanári vizsgát. Azonban ezen tanulmányok sem elégítették ki. A lelki egyensúlyt, a szükséges belső békét nem hozták meg számára. A szellem szabad fejlődését és szár-

nyalását, amire oly nagyon áhítozott, ez a szakma is megköttötte. De a legnagyobb baj az volt, hogy teológus korában támadt belső konfliktusait, természetszerűen, a filológia sem tudta lecsendesíteni.

Újabb töprengések után úgy döntött, hogy egészen új utakra tér. Elhatározásában, úgylehet, törékeny szervezete is szerepet játszott. M. ugyanis úgy határozott, hogy az orvostudomány tanulásához fog. Igaz, az a mellékgondolat vezette, hogy az ezen a téren szerzett ismereteit a filozófia számára fogja majd gyümölcsöztetni. Vasszorgalommal feküdt az új tudománynak, mégsem lett belőle sohasem orvos! Bonnban gyakran mondta öccsének, hogy az anatómiai gyakorlatok fognak véget vetni orvosi pályájának. És csakugyan, a hullákon végzendő bonctani gyakorlatokra képtelen volt. A holttestek szagát nem állhatta. Nagy akaratereje mitsem használt. Könyvekből akarta tehát pótolni azokat az ismereteket, melyeket a valóság, a közvetlen tapasztalat lett volna hivatva nyújtani. Rengeteg anatómiai, fiziológiai és pszichiátriai munkát olvasott össze. Lassankint kizáróan a fiziológiára tért át s e tudományból tisztán könyvekből oly tájékozottságot szerzett, mely bámulatba ejtette szaktársait.

Ezek a fiziológiai tanulmányok juttatták tulajdonképpeni munkaterületére. A múlt században a fiziológia rendkívül felvirágozott. A kísérleti módszer bevitele új világításba helyezte a fiziológiai problémákat s újakat vetett felszínre, szóval e tudomány területét újjáalakította. Ez a fejlődés két tudományt hozott közelebb egymáshoz: a fiziológiát és a pszichológiát. Felmerült a testi és lelki jelenségek párhuzamosságának törvénye s a fiziológusok figyelme a pszichológia felé fordult. Azok, kik a múlt században a pszichológiát új irányba terelték és virágzásnak indították, többnyire fiziológusok voltak. Már a század első felében s még inkább a másodikban mind több és több fiziológus foglalkozott pszichológiával. Wundt is mint fiziológus kezdte meg pályafutását. A kísérleti pszichológia is úgy keletkezett, hogy a fiziológusok a kísérleti módszert a testi jelenségek vizsgálatáról átvitték a lelkiek vizsgálatára. Nem kell tehát csodálkoznunk, hogy fiziológiai tanulmányai M.-t is átvitték a pszichológiába.

Eddigi sokoldalú tanulmányainál fogva az új területen kifejtendő munkássága valóban sokatígérő volt. 1891-ben már

meg is írta első pszichológiai dolgozatát s vele a tübingai egyetemen elnyerte a filozófiai doktori fokozatot. Még ugyanazon évben Lipcsébe ment, hogy Wundt oldalán megismerkedjék a kísérleti pszichológiával. Ott töltött éveivel és tevékenységével később fogunk foglalkozni. Itt elég megemlíteni, hogy ezen a területen érezte magát igazán elemében; valóságos munkálázzal dolgozott. 1893-ban Wundt laboratóriumában elnyerte a második tanársegédi állást. 1894. tavaszán a filozófia magántanárává habilitáltak. Ugyanez évben történt, hogy Külpe Oswald, aki Wundt első tanársegédje volt, Lipcsét elhagyta. Wundt erre 1894. őszén M.-t választotta első tanársegédjéül. Ismeretes, hogy a világhírű pszichológus mily gonddal és mily éles szemmel válogatta ki legközelebbi munkatársait. A pusztán tény, hogy választása M.-ra esett, sejteti, hogy M. a pszichológiai kutatás terén kitűnően állotta meg helyét. Most már mint magántanár és első tanársegéd dolgozott tovább. Szorgalmas munkásságának jutalma nem is késett soká. Meghívták a zürichi egyetemre. 1897. év őszén történt, hogy öccséhez egészen váratlanul egyszerű lap érkezett. Rajta e szavak: „Hurra! Professor in Zürich!“ Így jelentette be a zürichi egyetemre a filozófia és pedagógia rendkívüli tanárául történt meghívását. Kétségtelen, hogy e meghívás M. számára a tudományos pályán való előrehaladást jelentette, mégis barátai közül többen csodálkoztak, hogy elfogadta. Sokan ugyanis úgy képzelték, hogy M. állandóan Lipcsében fog dolgozni, és pedig egyelőre mint Wundt munkatársa, idővel mint utóda az egyetemi katedrán. M. pályája azonban másképp alakult. Elment Zürichbe s ott 1900. tavaszán rendes tanárrá lett.

Zürichben nyolc éven keresztül rendkívül szorgalmas, további életére és tudományos munkásságára döntő tevékenységet fejtett ki. Szemináriumot, kísérleti laboratóriumot szervezett, folyóiratokat s gyűjteményes vállalatokat alapított. Az egyetemi hallgatókon kívül munkatársaiul megnyerte s maga köré gyűjtötte a zürichi tanítóságot is. Ezen tevékenysége, valamint megjelenő cikkei és munkái nevét a tudós világban ismertté tették. A német egyetemek valósággal vetélkedni kezdtek, hogy az immár jónevű tudóst magukhoz láncolják. M. elfogadta az egymásután érkező meghívásokat. Valóságos vándorévei következtek.

1905. október elsején elhagyta Zürich városát s a königsbergi egyetemre ment. E hírneves egyetemen, melyen egykor Kant, majd Herbart hallatta szavát, Busse Lajos örökét töltötte be. Két év múlva (1907-ben) azonban már Münchenben találjuk, ahonnan 1909-ben Halleba megy, hol a nagynevű Ebbinghaus tanszékét foglalja el. Néhány hónap múlva, 1910. elején azonban már Lipcsében van, hol Heinze Miksa tanszékét kapta s a Volkelt által vezetett filozófiai és pedagógiai szemináriumot bízta rá, melyet csakhamar gyermekpszichológiai és kísérleti pedagógiai osztállyal egészített ki. Miután így minden feltétel megvolt arra, hogy dolgozhassék és miután a lipcsei egyetemi tanszék elérése volt vágyainak netovábbja, azt hihetnők, hogy Lipcsében véglegesen meg fog állapodni. Úgy is lett volna, ha 1911-ben egy még fényesebb, tudományos törekvéseinek megvalósítására még kecsegtetőbb meghívás nem éri.

Hamburg, az ősi Hanza-város elhatározta, hogy gyarmatügyi-intézetét szélesebb körű tudományos főiskolává alakítja. Valami olyan nagyszerű intézménnyé, mely egyenlő tudományos nivó mellett szervezetében szabadabb lesz, mint a német egyetemek.

Látogatása nem lesz azokhoz a formaságokhoz és iskolaszerű feltételekhez kötve, melyekhez az egyetemek látogatása kötve van. Tanárai pedig nem lesznek annyi kötelező óraszám-mal elhalmazva, bőven lesz idejük tudományukkal foglalkozni, melyet különben teljes szabadsággal művelhetnek. Az új főiskolát *Allgemeines Vorlesungswesen* névvel látták el. Számára a város gyönyörű épületet emeltetett, nagyszerű előadótermekkel s bőségesen ellátta mindenféle tudományos intézményekkel. Előadókul pedig gazdag díjazással a legkiválóbb tudósokat igyekezett megnyerni. Így esett választása M.-ra is, kinek rendkívül kecsegtető ajánlatot tett. Nem kevesebb, mint évi 30 ezer márka fizetést ajánlott fel számára, aminek fejében egy-egy szemeszterben csak 8 előadást kellett tartania. Számszerű előadásaiért, valamint a laboratórium vezetéseért külön tiszteletdíj járt. Ez a díjazás olyan fényes, aminő tanügyi téren buzgólkodóknak csak ritkán jut osztályrészül. Majdnem eléri a leghíresebb angol kollégiumok igazgatóinak jövedelmét, kiknek azonban a dús fizetés fejében egy nagy tanügyi gépezet pontos és jó működéseért kell felelniök, akiknek tehát felelősségteljes, nagy az elfoglaltságuk.⁶⁾ M.-t azonban nem a fényes

díjazás csábította Hamburgba, — az élet anyagi oldala iránt nem volt valami nagy érzéke — hanem az, hogy ott minden eszközt, amelyre tudományos kutatásainál szüksége volt, rendelkezésére bocsátottak. És ami a fő, a fejlesztés minden lehetősége, tervei-
nek korlátlan kivihetősége kecsegtették.

Bizton állíthatjuk, hogy Hamburg az a hely, hol M. teljes erejével hozzáláthatott tudományos s irodalmi terveinek megvalósításához. Az újfajta főiskola szervezetének megalkotása körül is fontos szerepet szántak neki. Mert nem kell hinnünk, hogy amikor M. Hamburgba érkezett, az új főiskola terve már egészen készen volt. Megvoltak a körvonalak, a részletek pontos kidolgozása azonban még hátra volt. Egy ily nagyszabású intézmény tető alá hozása évek, sőt évtizedek munkája. M. derekasan akart megfelelni megbízatásának. Mindig az egész munka embere volt. Kelletténél is többet dolgozott. A szervező munka körüli tanácskozások és viták túllontul kifárasztották. A kísérleti intézetekre, de magára az egész új főiskolára vonatkozó terveit igen erős ellenzékkel szemben kellett védelmeznie. Kartársainál sem találtak törekvései kellő megértésre. A hónapokon át tartó agitáció izgalmi nagyon kimerítették. Midőn jeles pedagógusunk, Weszely Ödön 1913. őszén Hamburgban meglátogatta, már teljes idegkimerülésről panaszkodott. Asztma és szívbántalom különben is régóta kínozták. Sőt ez utóbbi lassankint veszélyes szívelgyengüléssé fokozódott. Szervezetét tehát gyökerében érte támadás. Már nem tudott eleget tenni azoknak a meghívásoknak, melyek ezidőben érték. Ilyen meghívás volt a fővárosunké, amely arra kérte, hogy a Pedagógiai Szemináriumban tartson előadásokat. A Szeminárium nyomtatott munkaterve 1914. husvétjára hirdette is három előadását (Bevezetés a kísérleti pedagógiába. A kísérleti lélektan jelentősége. Pedagógiai kérdések), de a kísérleti pedagógia nagy hirdetője gyengélkedése miatt már nem jelenhetett meg fővárosunk pedagógiai körei előtt. Hasonló kérelemmel kereste fel a newyorki Hamilton-egyetem kiküldöttje. Amerikában hat felolvasást kellett volna tartania az alkalmazott pszichológia köré-

⁹⁾ Wilbois írja, hogy a harrowi nagy kollégium igazgatójának évi jövedelme eléri a 175 ezer frankot. Az egyes nevelőházak főnökei, kik csupán néhány tucat gyermek neveléséért felelősek, évenként körülbelül 50 ezer frankot keresnek. A kezdő, fiatal tanárok évi fizetése meg 7—8000 frank. I. Wilbois: Les nouvelles méthodes d'éducation. Páris, 1914. 35. l.

ből. Az előadás-sorozat végeztével tiszteletbeli doktorrá való promóciója volt tervbe véve. Bizonyára nagy ünneplésekben lett volna része. Megrendült egészsége miatt mindez elmaradt. Közben kiütött a nagy háború. M. érzékeny lelke sokat szenvedett. Az emberiség annyi féltett értékének oly durva és hirtelen megsemmisülése fájdalommal töltötte el. Testi és lelki kínok megtörték amúgy sem túlságosan erős fizikumát. A többit meg elvégezte Hamburg ködösebb s hűvösebb éghajlata. 1915. elején influenza támadta meg, mely tüdőgyulladásba ment át. A gyilkos betegség aztán hamar végzett: április 26-án kioltotta nemes, munkás életét!

II. Egyéni vonások.

Egyik személyes ismerője és a lipcsei egyetemen a kísérleti pedagógiai intézet vezetésében utóda, Brahn Miksa mondja M.-ről, hogy a legmarkánsabb egyéniségek közé tartozott. Hogy azok közt, akik a közelmúltban a német tudományt csinálták, nem találunk jellegzetesebbet. Jellemének néhány vonása tényleg erősen szembeszökő. De az egyes esetekben, a személyes érintkezéskor már nem annyira átlátszó egyéniség. Mint a nagyon érzékeny, zárkózott természetű emberek általában, nem tárja ki rögtön egész egyéniségét. Mimóza-lelke, nem tudjuk biztosan, vonz-e vagy taszit? Néha gyermekileg nyílt, máskor meg tartózkodó.

Megjelenését nem lehet imponálónak mondani. Testileg csekély. Termete alacsony. Amint az előadásztalnál áll, amint mozog s mérsékelten gesztikulál, — maga a megtestesült igénytelenység. Dörmögő, mély hangja határozottan férfias vonást ad fellépésének, hasonlóképen erős bajusza és szakállja, melyet csak állán viselt. Arca megnyerő. Jól boltozott, nyílt homloka intelligenciára vall; dús szemöldök alól lelkes szempár csillog felénk. Ruházkodása egyszerű, mint a német tudósoké általában. Ilyen a fellépése is; rögtön látjuk, hogy a tetszéskeltés eszközeinek használatához nem ért. A pózolás sem kenyeré. Egészében hamar megnyeri rokonszenvünket és kivívja a képzett embereknek kijáró tiszteletünket.

Műveiből nem nehéz kiolvasni értelmi képességeit. Gondolkodása világos és egyszerű. Van erős obszerváló képessége; méltatói közül többen mondják is, hogy született kutató. Valóban, mestere volt a részletkutatásnak, a megfigyelésnek, a kísérletezésnek, egy határozott probléma finom és beható boncolásának. A kutatásban tud előbbre haladni, mert szelleme találékony, állandóan új kérdéseket pillant meg s megoldásukra új eljárásokat talál. A tényeket azonban nem önmagukért szerette és becsülte. Amint látni fogjuk, vannak kitűnő önálló kutatásai is,

egyéni teljesítmények, de kedvesebb előtte a rendszerezés, a szervező munka, a tények és adatok összefoglalása. Kedve telik tehát a filozofálásban, mert hiszen az összefoglalás, a kombinálás, rendszerezés filozófikus munka. Ehhez éles kritikai szellem kell, a helyes értékelés ritka adománya, ami azonban nála viszonylag nem volt elég fejlett. A szisztematizálás, a végső logikai összefoglalás és rendezés határozottan gyengébb oldala. A szintetikus munka egyéb kellékeinek azonban nem volt híján. Így emlékezete erős és rugalmas volt. A német tudósok ismeretes vonásai: a töméntelen, lankadatlan szorgalom, a csodálatos alaposág fokozott mértékben benne is megvoltak. Amihez egyszer hozzáfogott, erejét osztatlanul annak szentelte. Mint említettük, már ifjúkorában folytonosan tevékeny volt. Munkaszeretete idővel csak nőtt.

A tudomány műveléséhez és közléséhez egyaránt értett. Teljes lélekből pedagógus volt. Ebbeli arravalóságát egész korai ifjúságától kezdve nyomon kísérhetjük. Gondolkozása másokra ösztönző, termékenyítő hatású. A legelvontabb dolgokat szóval és írásban szépen, világosan, átlátszóan tagolva tudta kifejezni. Előadásait, ahol tanított, hamar megszerették. Königsbergben csakúgy, mint Münsterben, Hallében és Lipcsében lelkes hallgatósága volt. Hamburgban is, ahol alig volt ideje megmelegedni, hamarosan minden társadalmi állású hallgatók nagy sokasága fogta körül. Ahhoz is kiválóan értett, hogy kell vezetni ott, ahol maga mint dolgozótárs nem lehetett jelen. M. ugyanis a problémákon tanítványaival szeretett együttműködni. Ő a tudományokat s kivált a pedagógiát, folytonos fejlődésben levőknek fogta fel s a kollektív munkában látta fejlesztésük gyorsabb útját. Valóságos türelmetlenséggel leste tanítványai közt az önálló kutatókat. Akikben komoly érdeklődést vett észre, azokhoz leereszkedett, megnyitotta lelkét, közlékeny lett. Munkatársukul szegődött. Szabad és közvetlen viszony fejlődött így ki tanár és tanítvány között. Eltűnt a barátságtalan távolság, mely tudóst és kezdőt egymástól kérlelhetetlenül elválaszt. Az ő tanítványai lelkét nem érintette a tanári zárkózottság fagyos szellője. A közös munka termét tanítványai soha sem hagyták el elégedetlenül és kedvetlenül. Megvolt benne az igazi tudós csillogatlan ismertető jele, a szerénység. Dacára kiváló teljesítményeinek, többnyire elégedetlen volt önmagával. Tudását nem tekintette lezártnak és hézagtalannak. Szívesen tanult másoktól, rang-

ban, képességben és nyers tudásban mélyen alatta állóktól is. Soha sem felejttem Lipcsében a Johannisplatzon lévő kisegítőiskolában társaságában tett látogatásomat. A nagy tudós mily őszinte érdeklődéssel hallgatta a kisegítő-iskola egyszerű tanítójának magyarázatait!

Az ilyen egyéniség valóban hivatva volt az akadémiai pályára, a tanárságra. Lelkesülten és hévvel kutató, dolgozott. Szokatlan akarateréje s e hév új és új munkára ösztönözte, szinte hihetetlen munkaszolgálatásra képesítette, de el is juttatta nem egyszer teste és szelleme teljesítőképességének végső határára. A tudományért minden áldozatra kész volt. Zürichben pl. a pszichológiai intézetet teljesen a sajátjából szerelte fel, oly időben, amikor az ehhez szükséges anyagiakat még csak igen nehezen tudta előteremteni.

Személyiségének feltűnő vonása a szép iránti szeretete. Már a szülei házban oltották bele, maga pedig gondosan továbbápolta. Mint diák, utazásait és vándorlásait arra is felhasználta, hogy a múzeumokban művészettörténeti ismereteit öregbítse. Mikor a szemeszter végén hazautazott, vagy elején az egyetemre ment, útját gyakran megszakította, hogy ebben vagy abban a városban egy régi épületet vagy műemléket megsejmeljen. Idővel finomult műízlésre tett szert s lelke a szép élvezete iránt rendkívül fogékony lett. A természetet mélyebben és rajongóbban szerette, mint a legtöbb művelt ember. Valóságos élvezet volt vele a Harzban vagy a svájci hegyekben barangolni. Valahányszor csak betért egy-egy házba vagy lakásba, minden egyes alkalommal újból és újból megsejmelte mindent, aminek a művészethez valami köze volt. Különösen iparművészeti tárgyak kötötték le érdeklődését. Szerette is lakását velök oly dúsan és művésziesen feldíszíteni, amint csak tehetett. Semmi sem okozott neki nagyobb örömet, mint amikor egy-egy külföldi látogató, ismerve természetét, a szíves fogadtatást és a nyert felvilágosításokat valami hazájabeli apróbb műtárggyal köszönte meg. Különösen kedvelte a keleti szőnyeget. Volt is belőlük pompás gyűjteménye. Gyakorlatilag is szeretett volna a művészettel foglalkozni. Halála előtt néhány évvel fel is kérte öccsét, hogy ismertesse meg a festés technikájával. A rajzolás iránt különben határozott készsége volt. Ilyenmű kezemunkájának néhány darabja, bizonyoságkép, meg is maradt. A zenei képességet illetőleg sem volt minden természeti adomány nélkül. Maradtak

hegedű-kompozíciói. Megpróbálkozott a szépirodalommal is.

A szép mellett a jó volt életének másik principiuma. Hitt az emberiség erkölcsi fejlődésében. Melegség és szívjóság jellemének alapvonásai. Méltán mondja Moede, hogy mint ember is a német nép legjobbjai közé tartozott. Csak természetes, hogy az ilyen ember lelkületében a szimpatikus érzelmek uralkodók. Örömeit módfelett szerette másokkal megosztani. Gyakran megtörtént, hogy mikor boldognak érezte magát, kiment az utcára s a gyermekeket, koldúsokat gazdagon megajándékozta pénzzel. Tanítványai is mindenkor érezték jóságát. A vizsgálatokon tanúsított előzékenysége és szeretete közismert volt. M. nem tudott barátságtalan, szeretetlen, vagy éppen goromba lenni. Voltak sokan, akik támadták. Még ha visszavágott is, a személyes érintkezéskor ő volt az, aki a legjobban elálmélkodott, hogy éles volt; csak álláspontját kívánta erőteljesen védeni. — Nem nősült meg. Visszavonult, magános életet élt. Idővel lelkületében a világ iránt bizonyos idegenkedés származott. Irtózás a nyilvánosságtól. Pedig a híres emberek bizonyos mértékig a nagy nyilvánossághoz tartoznak. A lipcsei egyetem nevezetes tanárainak arcképei bármely lipcsei kistőzsde kirakatában láthatók és megvásárolhatók, csak M. arcképét keressük hiába. A nőkkel szemben lovagias és tisztelettudó. Semmi sem volt lényétől oly távol, mint a frivolitás s az alacsonyság. Csak a stréberséget és a protekciót sújtotta hasonló megvetéssel.

Az életről, a világról nemesen gondolkozott. Idealista volt, az ideális lelkek minden fény- és árnyoldalaival áldva és verve. Mint eszményi gondolkozású ember, az életnek csak általános emberi szempontból jelentős vonatkozásait, mozzanatait becsülte igazán. Ellenben az élet anyagi oldalai iránt csak lányhán érdeklődött. A pénzt nem sokra tartotta. Élete utolsó éveiben jósorsa leánytestvérét vezérelte oldala mellé, ki nemcsak háztartását tartotta rendben, de gyakorlati dologkban tanácsadója volt. Segített két nagy folyóiratának adminisztratív munkájában is.

Mint idealistát, természetesen, csalódások bőven érték. De munkás és nemes élete sok örömteljes, boldog órát is látott, mert sokakat tett boldoggá. Mások boldogítása, mint veres fonál, húzódik egész életén végig.

III. Meumann munkában.

1. Megindulás a pályán.

Meumann Ernő kínos vívódás, hosszú keresés után találta meg a neki való munkateret. Eredetileg teológusnak készült. A nagy pedagógusok közül többen kezdték így pályájukat. Sőt a kiváló pedagógussá levésnek ez még ma sem szokatlan útja. Csak példaképen említjük, hogy Ziegler Theobald, a német pedagógiai irodalom egyik mai kitűnősége is a teológiai pályáról került a pedagógiaira.

A teológiában való otthonosság azonban M. készültségének csak egy része. Mint pedagógus sokkal szélesebb, sokoldalúbb tudományos műveltségre támaszkodhatott. Életrajzából tudjuk, hogy a teológia után komolyan foglalkozott filológiával, majd orvos- és természettudománnyal. Azt is láttuk, hogy hogyan terelte figyelmét a fiziológia a pszichológia felé. Valószínű, hogy az 1890-ik év vége felé kezdett a pszichológiával komolyan foglalkozni, tehát már az egyetemi évek után, közel 29 éves korában. Ez a foglalkozás tulajdonképpen nem is szólott egyenesen a pszichológiának. M. lelkét egy más tudomány, a filozófia ragadta meg és töltötte be, amellyel mint teológusnak foglalkoznia kellett. Más tanulmányai közben is vissza-visszatér a bölcsülethez. Tervei voltak e téren. Hogy a bölcsület a kiválasztott tudománya, kitetszik abból is, hogy igazi mestéréül a tübingeni egyetem bölcsület-tanárát, Sigwart-ot tekintette.⁷⁾ Mivel pedig felfogása szerint a filozófia művelőjének a pszichológiában jártasnak kell lennie és mivel ez utóbbi a filozófusnak jó szolgálatot tehet, kezdett a pszichológiával komolyan foglalkozni. E foglalkozásnak eredménye lett A képzetek asszociáció-

⁷⁾ „Mein eigentlicher Lehrer war Professor Sigwart in Tübingen.“
Idézve dr. Götz Hermannhoz intézett leveléből. (Sächsische Schulzeitung. 1915., 21. szám, 303. l.)

jának és reprodukciójának alaptörvénye (Das Grundgesetz der Assoziation und Reproduktion der Vorstellungen) című, nyomtatásban ki nem adott dolgozata, mellyel 1891-ben a tübingai egyetemen Sigwartnál elnyerte a filozófiai doktori fokozatot. Jellemző, hogy már e disszertációjában az összetett tudatjelenségekkel foglalkozik.

E dolgozata még a Wundt előtti pszichológia szellemében készült. Pedig akkor már nagyot fordult a világ a lelki élet jelenségeinek kutatása körül. Lipcsében már 12 év óta a legexaktabb módon, kísérletek útján kutatták a lelki élet törvényeit. M. nem hitt a kísérleti pszichológia lehetőségében. Tele volt előítéletekkel, elfogultsággal az új diszciplína iránt. Ezt később magának, Wundtnak is megvallotta. Míg mások könyvekből és folyóiratokból, tehát pusztán irodalmi úton iparkodtak az új tudományról véleményt formálni, M. a helyszínen, személyes tapasztalat és munka útján akart a kísérleti pszichológia értékéről meggyőződni. Ezért még ugyanazon évben (1891.) elment Lipcsébe, hogy a legkiválóbb mester, Wundt Vilmos oldalán sajátítsa el az új diszciplína metódikáját és technikáját. Sokan ezért majd Wundt tanítványaként fogják feltüntetni. Pedig nem azért ment Lipcsébe, hogy az akkor már nagyhírű tudós tanításaiban elmélyedjen, hanem tisztán azért, hogy a kísérleti lélektanról magának önálló ítéletet formáljon.

Lipcse kítűnő iskola volt M. számára. Feltárult előtte Németország, sőt az egész világ első és legjobban felszerelt kísérleti lélektani intézetének ajtaja. Ott bontogatta szárnyait a múlt század utolsó évtizedeiben Wundt irányítása mellett a mai német pszichológia. Mikor M. odakerült, Wundtot olyan emberek veték körül, mint Külpe, Kräpelin, Störing stb., akik közül nem egy később büszkesége lett a német tudományosságnak. E díszes körben M. munkához látott. Miután begyakorolta magát a kísérletezésben, csakhamar egészen önállóan, a „lipcsei iskola” szigorúan exakt kutatási módszerével ő is részt vett azoknak a kérdéseknek megoldásában, melyek akkor az intézetet foglalkoztatták. Az önálló kutatás rövidesen kiölte kételyeit. Wundt éles szeme is megakadt rajta s felfedezte M.-ban a rátermett kísérletezőt. A kísérleti pszichológiával való foglalkozáshoz tényleg fényes képességei voltak. A pszichológiai problémákat úgy tudta feltenni s beállítani, hogy kísérleti megmunkálásra alkalmasakká váltak. A kísérletezés útján nyert eredményeket meg

alkalmas nézőpontok felállításával gyümölcsözően tudta értékesíteni. Nem maradt meg az egyes következtetéseknél, de tudta a módját, miként kell általános megállapításokhoz jutni. A kísérletezés technikájában meg különösen ügyes volt.

Wundt 1893-ban intézetének második tanársegédjévé tette. M. e kitüntetést személyes képességein kívül az akkor már megindított önálló kutatásainak is köszönhetette. Ezidőben a pszichológusokat az időnek öntudatbeli megjelenése, mibenléte igen foglalkoztatta. M. is hozzáfogott az időszemlélet kutatásához. Éveket töltött el ezzel a rendkívül finom s aprólékos munkával. Eredménye az a három értekezés lett, mely *Beiträge zur Psychologie des Zeitsinnes* címen a *Philosophische Studien* című folyóirat 8., 9. és 12-ik kötetében (1893-ban, 1894-ben és 1896-ban) jelent meg. Értekezéseiben a problémának nemcsak kritikával kísért történetét adja, de az időszemléletnek oly elméletét tette lehetővé, amelyet kísérleti úton lehetett interpretálni, amiáltal e problémát ő tette a modern pszichológia területévé. Legjobb, ha Wundtnak, mint legilletékesebbnek hallgatjuk meg e kutatásokra vonatkozó ítéletét. Szerinte e dolgozatok a legjelentősebb teljesítmények, miket a kísérleti pszichológia felmutathat. M. nevét, mint e tudomány legérdemesebb előmozdítóját fogják megőrizni. Ezt az a pusztá tény is bizonyítja, hogy azon húsz év alatt, mely e munkálatok óta elmúlt, a pszichológia egy lényeges ponton sem tudta M. eredményeit meghaladni. M. az „időérzék” valósággal a gyökerében ragadta meg, az időszemléletet összes együttható kvalitatív és kvantitatív feltételeiből próbálta levezetni.

Az idő problémájának pszichológiai szempontu vizsgálata egy új területre is vezette M.-t. Az időszemlélet finom elemzése közben ugyanis eljutott a ritmus jelenségéhez. Erre kutatni kezdi pszichikai mineműségét. Észreveszi, hogy a ritmikusan tagolt ingerek okozta érzeteket a tetszés és nem-tetszés érzelme kíséri. Vizsgálva ez elemi érzéseket, eljutott az esztétika területére. Mint az előbbi fejezetekben láttuk, lelkiületével összhangzásban álló terület ez. Mikor 1894. tavaszán a magántanári vizsgát leteszi, próbaelőadását már ebből a körből választja. Címe *Kutatások a ritmus pszichológiája és esztétikája köréből*. (*Untersuchungen zur Psychologie und Asthetik des Rhythmus*) s ugyancsak a Wundt-féle Philo-

sophische Studien-ben jelent meg (1894. X. kötet). Szóvá tette benne a ritmus élményének keletkezését, a ritmikus mozgások (pl. a tánc) eredetét, az észlelhető sajátos érzelmi hatásokat, a kifejező mozgások periodicitását.

Ezen előadás M. munkásságának nevezetes fordulátát, érdekes irányváltozását jelzi. Azt jelzi, hogy áttért az esztétikára és pedig úgy foglalkozik esztétikai kérdésekkel, hogy a pszichológia eredményeit próbálja értékesíteni e tudományban. Ezzel túllépte a pszichológia azon körét, melyet Wundt kijelölt. Wundt ugyanis a pszichológiának mint tiszta elméleti tudománynak a felépítésére törekedett. Nála és tanítványainál a pszichológizálás öncél. Ezzel szemben M. a pszichológia eredményeit gyakorlatilag felhasználja, velők más tudomány, az esztétika körébe tartozó jelenségeket kezd magyarázni. Letért a tiszta pszichológia teréről és az alkalmazott pszichológia területére lépett. Ezáltal a pszichológia továbbfejlődésének új lehetőségeit, új útjait nyitotta meg. Érdekes, hogy ő, aki eleinte a pszichikai kísérletezéstől idegenkedett, éppen ő lett az, aki a kísérlet alkalmazásának körét kitágította s ebben a tekintetben tovább ment, mint bárki más. Majdnem azt mondhatnók, hogy a kísérleti esztétika alapjait rakta le.

Mint Wundt tanársegédje, közeli érintkezésbe lépett a nagy kutató tanítványaival, akik között olyanok is voltak, kik később a pedagógia terén váltak ki. Említsük csak Seyfert Richardot (ma tanítóképzőintézeti igazgató), avagy az ismert lipcsei tanítót, Schulze Rudolfot, kinek oly bokros érdemei vannak a Lipcsei Tanítóegyesület pszichológiai-pedagógiai intézetének alapításában. A tanítványok e meghitt körében, melyet nemcsak tudományos, de baráti szálak is összetartottak, pedagógiai problémák is gyakran kerültek megvitatás alá. M. itt érintkezésbe jutott a pedagógusokkal s a pedagógiával. Elméjében ezen tudomány kérdései is felmerültek s kezdtek foglalkoztatni. Ez eszmei foglalkozás közben felvetődött lelkében az a gondolat, hogy a pszichológia eredményeit a nevelés terén is gyümölcsoztetni kell s a pedagógiai tények vizsgálatánál fel kell használni a kísérletezést. Vagyis M. agyában a kísérleti pedagógia eszméje kezdett derengeni. Felolvasásainak bevezető soraiban mondja, hogy a kísérleti pedagógia gondolata minden idegen behatás nélkül tanársegédi működésének utolsó szemesztereiben keletkezett lelkében. Részletesen kidolgozni akkor még

nem tudta. Nem is volt hozzá ideje. Közben ugyanis, 1894. őszén Wundt első asszisztense lett. E minőségében az volt a tiszte, hogy a pszichológiát tanulmányozó hallgatókat bevezesse a kísérleti pszichológia elemeibe s ezzel kapcsolatban a kísérletezésbe. Ismeretes, hogy ez milyen fáradságos és lefoglaló munka. Mint magántanár, a filozófiai fakultáson előadásokat is tartott. Ilyenek: A filozófia Kant óta. Általános pszichológia. Bevezetés a kísérleti pszichológiába stb.

2. Zürich és Königsberg (1897—1907).

Hat évet töltött M. Lipcsében szorgalmas munkával. Megjelent néhány értekezése, nagyobb mű azonban nem jelezte itteni erőfeszítéseit. De kisebb dolgozatai is elegendők voltak ahhoz, hogy nevét ismertté tegyék. Bizonyítja ezt a zürichi egyetemre való meghívása. A svájci ősi kultúrvárosban fáradhatatlan munkával eltöltött 8 év következett, a kísérleti vizsgálódás, a gyűjtés évei. Zürichben találta meg azt a területet, amely számára hírnevet termelt, történelmi megörökítést szerzett. De lásuk munkásságát a fejlődés folyamában.

Zürichben eleinte a lipcsei iskola szellemében általános pszichológiai kérdésekkel foglalkozott. Ehhez azonban kísérleti laboratóriumra volt szükség; a zürichi egyetem, mint az európai egyetemek ebben az időben általában, ily intézménnyel nem rendelkezett. Meumannnak tehát rögtön alkalma nyílt, hogy szervező képességének tanújelét adja. A laboratóriumot hamarosan megszervezte. Az eszközöket a sajátjából vásárolta. E magánlaboratóriumot néhány év múlva átvette az iskolafenntartó s így az az egyetem szerves intézményévé lett.

Ez időben, mikor M. a zürichi egyetemre került, a fiziológiai és pszichikai jelenségek közti kapcsolat élénken foglalkoztatta a pszichológusokat. Arról volt szó, hogy az élettani, tehát az érzékileg észrevehető változások, mennyiben szolgálhatnak tudatállapotok külső ismertető jegyeiként. Így pl. a vérkeringés változásából hogy lehet leolvasni lelki változásokat. Magaszervezte laboratóriumában M. is elmerült a „kifejező tünetmények” (Ausdrucksphänomene) vizsgálatába. Eladdig a pulzus-változásokat tekintették elsősorban oly jelenségeknek, melyek az érzelmekben beállott változásokat mutatják. M. az első egyike, aki

kimutatta, hogy az emocionális mozgalmak legfinomabban a lélegzés változásain olvashatók le. Zoneff nevű tanítványával végzett kísérletek útján kimutatta, hogy a színhatások által keltett érzelmi változásokat mikép jelzik a lélegzés változásai.

E kutatások M. idejét és figyelmét ugyan lefoglalták, de korántsem annyira, hogy elnyomhatták volna azt a gondolatát, mely lipcsei tanársegédi működése folyamán, minden idegen impulzustól függetlenül, lelkében keletkezett s mely a pszichológia eredményeinek a nevelés terén való felhasználására vonatkozott. Sőt e gondolat állandóan foglalkoztatta, tisztult és erősödött, körvonalai kezdtek apránként kialakulni. M. érdeklődése mindinkább a pedagógia felé fordult. Kutatásai fordulóponthoz jutottak. M. pedagógiai célok szolgálatába lép. A lelki életet a nevelés nézőpontjából kezdi vizsgálni. Valószínű, hogy valamilyen külső kényszer is hozzájárult, hogy munkássága ilyen irányba terelődött. A pedagógiának a főiskolákon való művelése, gondozása ugyanis Svájcban, különösen Zürichben hagyomány. Itt a filozófia tanárait arra kötelezik, hogy a pedagógiából is tartsanak előadásokat. A legtöbben e kötelességüket teljesen mellékesnek, sőt tehernek tekintették s nem igen zavartatták miatta magukat sajátképeni tudományuk művelésében. Más volt azonban a M. természete. Amit elvállalt s amit kötelességének tekintett, azt teljes erejéből iparkodott teljesíteni. Így állásából kifolyólag, kötelességszerűen is hozzáfogott a pedagógia tanulmányozásához. Eleinte kelletlenül ment ez a munka, de csak addig, amíg belemelegedett. Ettől kezdve erősödő hévvel tanulmányozta az új területet és idővel nagyszerű tájékozottságra és otthonosságra tett szert nemcsak a pedagógia történetében és az általános metodikában, de az egyes tantárgyak módszertanában is. Amint mélyebb bepillantást nyert a neveléstudományba, tényekhez és exakt kutatás útján nyert eredményekhez szokott szelleme azonnal észrevette a Herbart-féle pedagógia fogyatkozásait és elégtelen voltát. Egyenesen kimondta, hogy a herbarti iskola pedagógusai csak lélek nélküli sematizmust űznek. 1901-ben elő is állt tervével, mely a pedagógiának exakt alapokra való fektetését célozta. Dolgozata *A kísérleti pedagógia keletkezése és céljai* (Entstehung und Ziele der experimentellen Pädagogik) címen a *Deutsche Schule* nevű folyóiratban jelent meg. Az új irányú pedagógiának megadja tehát a nevét; körvonalait, anyagát és céljait

azonban még csak nagy vonásokban tudta megjelölni. Feltárja az addig végzett azon kísérleti vizsgálódásokat és azok eredményeit, amelyek szükségképen a kísérleti pedagógiához vezetnek s annak forrásaiul szolgálhatnak. Ilyenek a szellemi munka technikájára és higiéniájára, a gyermeki karakterológiára, a gyermek és ifjú fejlődépszichológiájára, a didaktikai és iskolaszervezeti kérdéseknek kísérletek által való megoldására irányuló kutatások. M. jól látja, hogy e kutatásokat egy ember nem végezheti, a kísérleti pedagógiát meg nem teremtheti, azért már e dolgozatában az elméleti és a gyakorlati nevelők egyetemességéhez fordul s kéri közreműködésüket. Az új tudományt, mondja, nem szabad egyes laboratóriumok privilégiumaként akadémikus elzárkózottságban művelni; ellenkezőleg, a munkának az eleven életre támaszkodva, a munkások sokaságának bevonásával kell folynia. Mindenkinek közre kell működnie, akiben van némi fogékonyság és akinek az exakt kutatási módszerekben némi jártassága van. A munka középpontjául kutató intézetek létesítendőek, melyek vezetésében az elméleti és gyakorlati embereknek osztozniok kell. Az orvos állandó tanácsadója lett a modern iskolának. Ilyen hely illeti meg a pszichológust is, kinek a gyakorlat embereivel egyetértőleg kell együtt dolgoznia. M. tehát rámutatott annak a kollektív munkának a szükségességére, amelynek megvalósításában és felvirágoztatásában nem közönséges érdemeket szerzett s másoknak is mintaképpül szolgált.

Ez időtől kezdve fáradságot nem ismerve, szóval, írással és szervező munkával a kísérleti pedagógia megteremtésén, majd terjesztésén dolgozott. Mivel egészen világosan látta, hogy a kísérleti pedagógiának nem a felnőtt ember, hanem a gyermek lelkének vizsgálatán kell alapulnia, hozzálátott a gyermeki lélek tanulmányozásához. E célból összeköttetésbe lépett az elemi iskolákkal. Zürich kitűnő tanítóságában sok segítőre talált. Laboratóriumában rövidesen serény munka indult meg, tanítók és tanítónők forgolódtak s a zürichi iskolásgyermeken M. vezetésével a kísérletek ezreit végezték. Az adatok oly tömege gyűlt idővel össze, hogy M. azokat egész élete folyamán nem tudta mind feldolgozni. Soknak feldolgozását a laboratórium tagjaira kellett hagynia. A laboratóriumban folyó munka eredményeinek publikálására *Pädagogische Monographien*

címen gyűjteményes vállalatot indított, melyből, mivel további tanárkodása alatt is fenntartotta, 15 kötet jelent meg.⁸⁾

M. maga először a gyermek beszédjére vonatkozó adatokat dolgozta fel, bizonyára úgy gondolkozva, hogy a gyermek lelkének megismerésében ez a kiinduló pont, mert lelki életének ez a leghűbb kifejezője. Értekezésének címe *Die Entstehung der ersten Wortbedeutung beim Kinde*. Megjelent a *Philosophische Studien* 19. és 20-ik kötetében, önállóan is 1902-ben, sőt második kiadásban 1908-ban. Arra a rendkívül nehéz kérdésre akar válaszolni, hogy a tudatban miként megy az végbe, hogy a szók nem pusztán érzéki képek többé, hanem jelentést nyernek. Mondják, hogy e dolgozat megírására Meumannt Wundtnak 1900-ban megjelent nagy műve, a *Völkerpsychologie* is ösztönözte, amelynek mindkét kötete a nyelv pszichológiai vizsgálatával foglalkozik és így nyelvpszichológiai kérdésekre hívta fel a tudósok figyelmét. Lehet. Valószínű azonban, hogy M. enélkül is vizsgálat alá vette volna a gyermek nyelvét, mert mint említettük, lelki életének legközvetlenebb tükrül ezt tekintette.

M. e különben nem nagy terjedelmű munkája két szempontból nevezetes, metodikai és tartalmi szempontból. Metodikailag azért, mert retrospektív módon (visszatekintőleg) ítéli meg egy jelenség természetét ugyanazon egyén később fejlődésének megfigyelése után. Eszerint, ha egy nyelvjelenség hiányzott azokban az években, melyek azon vizsgálat után következtek, amikor az illető jelenség megjelenését megállapítottuk, akkor visszamenőleg kimondjuk, hogy az első vizsgálatnál tévedtünk. Ez eljárást, mellyel természetszerűleg csak negatív eredményt lehet elérni, azóta is „Meumann elvé”-nek szokás nevezni.⁹⁾ Tartalmi szempontból meg azért, mert a nyelvpszichológiában új felfogás kezdetét jelzi. A gyermeknyelv első kutatói ugyanis, — így Sigismund, Lindner, Preyer, a franciák közül Pérez, Compayré, Taine — a beszéd megkezdése előtt a gyermeki elmének messzemenő logikai funkciót tulajdonítottak. Az volt hát a felfogásuk, hogy az emberi elmében már

⁸⁾ A vállalat IX. köteteként jelent meg Nagy László *A gyermek érdeklődésének lélektana* c. munkájának német átdolgozása.

⁹⁾ Claparède-Weszely: *Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia*. Budapest, Lampel. 1915. 76. l.

a beszéd megtanulása előtt megvan a logikum. M. ezzel szemben kutatásai révén azt a meggyőződését hangoztatja, hogy a gyermek első szójelentései kizárólag érzelmi és akaratitermészetűek. Első szavai a kívánság és érzés szavai. Beszédje csak ezután, lépésről-lépésre intellektualizálódik. Kardinális eltérés a felfogásban! M. ahhoz az irányhoz csatlakozik, mely az emberi nyelvet genezisében tisztán pszichológiai terméknek tekinti, melynél logikai faktorok csak ezen az alapon és később lépnek fel s adnak erős lökést a megindult nyelvfejlődésnek.

A gyermeki nyelvről szóló ezen munkáját közérthetőbb módon s a gyermeki beszédhibákkal kibővítve a zürichi „Gesellschaft für deutsche Sprache“ A gyermek nyelve (Die Sprache des Kindes) címen 1903-ban kiadta.

Ugyanebben az évben M. Wirth Vilmos társaságában egy új folyóiratot alapított, melynek Archiv für die gesamte Psychologie lett a neve. Amint ebből is látszik, a pszichológia egész területét felölelte. Az alapítóknak tényleg az volt a tervük, hogy oly orgánumot teremtenek, amely a tiszta és az alkalmazott pszichológia összes irányzatait megszólaltatja. Az új folyóiratba valóban nemcsak exakt módszerekkel dolgozó pszichológusok írtak. A vállalkozást siker koronázta s az rövidesen a német pszichológia egyik vezető orgánuma lett. Ma is megvan és más országok legkiválóbb szakemberei is írnak bele. M. több eredeti dolgozatát itt jelentette meg. Nem hiányoztak belőle a pedagógiai vonatkozású tanulmányok sem. Hogy ezek szélesebb körök számára is hozzáférhetőek legyenek, Abhandlungen zur psychologischen Pädagogik címen összegyűjtötte és újból kiadta őket. E gyűjteményből négy kötet jelent meg.

A gyermek nyelvére vonatkozó, tehát gyermekpszichológiai tanulmányai mellett hozzáfogott kifejezetten pedagógiai jellegű kutatásaihoz is. Egy-két kivételt leszámítva, a gyermekpszichológusok nem az iskola érdekében tanulmányozták a gyermek lelkét. Tisztán tudományos érdeklődés vezette őket. Feladatukul a gyermek lelki fejlődésének és e fejlődés törvényszerűségeinek kutatását tekintették, hogy aztán ennek az ismeretnek az iskola hasznát vegye, azt a pedagógusokra bízta. M. nem ilyen gyermektanulmányi kutatásokhoz fogott. Nem önmagáért, hanem a nevelés érdekében veszi vizsgálat alá a gyermeket. Innen van, hogy őt nem a gyermek, hanem az

iskolásgyermek érdekli. Az iskolásgyermek munkáját kezdi tanulmányozni. Így jut el pedagógiai tényekhez és így vezeti be az exakt kutatást a pedagógia területére, tehát olyan területre, amelyen a kísérletezés megjelenéséről a legtöbben álmodni sem mertek. Tulajdonképpen most kezdődtek azon törekvései, melyek az exakt, vagy amint ő nevezi, a kísérleti pedagógia felé vezettek.

Első idevágó értekezése 1903-ban a Deutsche Schule-ben jelent meg, címe: A tanulás gazdaságosságáról és technikájáról (Über Ökonomie und Technik des Lernens). Nehány részlettel kibővítve még ugyanez évben önállóan is megjelent. A munka az emlékezetbevézés módjait és feltételeit tárgyalja, különös tekintettel az iskolásgyermekre, s kiterjeszkedik az emlékezet nevelésének kérdéseire. Ugyanezzel a problémával foglalkozik abban a dolgozatában, melyet 1905-ben az Archiv-ben adott ki, mely Eberttel közösen végzett kutatások eredménye s melynek címe A begyakorlás pszichológiájának néhány alapkérdéséről az emlékezet körében (Über einige Grundfragen der Psychologie der Übungsphänomene im Bereiche des Gedächtnisses). Az iskolásgyermek emlékezetének, tanulásának, az emlékezet nevelésének problémáival a következő években is állandóan foglalkozott. Az anyag folytonosan bővült, úgy, hogy 1908-ban A tanulás gazdaságosságáról stb. című kis munkájából Az emlékezet ökonomiája és technikája című vaskos kötet lett. (1912-ben megjelent második kiadásban.) Ebben a formájában kimeríti az emlékezet pszichológiáját és pedagógiáját. Az emlékezetvizsgálatnak valóságos kézikönyve, melyből az exakt kutatás egyetlen lényeges ténye, adata sem hiányzik.

Aki az emlékezet pszichológiai és pedagógiai kérdései felől tájékozódni akar, M. e munkájának jó hasznát fogja venni. E munka megítélésénél nem azt kell vizsgálnunk, hogy az emlékezet kísérleti vizsgálatának megindításában vannak-e M.-nak érdemei. A kísérleti lélektan e fejezete ugyanis régibb keletű. Ebbinghaus már évtizedekkel előbb foglalkozott emlékezetvizsgálattal. Még a Wundt-féle iskola előtt sem volt egészen idegen ez a terület. M. érdemei nem a megindításban keresendők, hanem abban, hogy ő az emlékezet-vizsgálatoknak új irányt adott. Kutatásainak vezetőgondolata: mely szabályok és

törvények szerint lehet és kell az emlékezetet gyakorolni és fejleszteni. Az addig tisztán pszichológiai problémákat tehát pedagógiai problémákká alakította át. Ezzel végleg belejutott a kísérleti pedagógia kerékvágásába s élete végéig megmaradt ez irány hűséges és sikeres hirdetőjéül.

Az új irányú pedagógia művelésére 1905-ben Layval meg is indította a *Die experimentelle Pädagogik* című folyóiratot. Laynak akkor már jó neve volt. Az elsők közé tartozott, kik a didaktikát kísérleti alapokra vetni megpróbálták. Ilyen irányú részlettanulmányai már a múlt század utolsó éveiben megjelentek (a helyesírásra vonatkozó kísérleti kutatások eredményei 1896-ban), összefoglaló, rendszerre törekvő munkáját meg *Kísérleti didaktika* címen 1903-ban adta ki. A rokontörekvések összehozták őket s együttesen alapították meg az új folyóiratot. Az új orgánum élete, amint látni fogjuk, elég viszontagságos volt. Eleinte olvasóközönséget is igen nehezen tudott szerezni és a munkatársak mindenike sem látta világosan a célt, melynek művelésére alakult. Egy nagy érdeme mindenesetre kétségbe nem vonható: a kísérleti pedagógia számára munkásokat gyűjtött és nevelt.

M. Zürichben kifejtett irodalmi tevékenysége nem lenne teljes, ha meg nem emlékeznénk egy kis munkájáról, mely *Házi és iskolai munka* (*Hausarbeit und Schularbeit*) címen 1904-ben jelent meg. Tulajdonképpen nem is önálló munka, hanem Mayer és Schmidt egy-egy dolgozatának (*Über Einzel- und Gesamtleistung des Schulkindes. Experimentelle Untersuchungen über die Hausaufgaben des Schulkindes*) összefoglalása és egyéni megfigyelésekkel kísért kibővítése.

Ugyancsak Zürichben kezdték foglalkoztatni M.-t az értelmességi vizsgálatok. Már a múlt század végén erősen ostromolták az iskolát azért, mert az osztályokat homogén egyedek összességének tekinti s ez alapon minden tanulóval egyforma módon bánt. Holott a valóságban az egyéni képességek nem szorosan az egyéni korhoz szabottan jelennek meg. Nem úgy van, hogy teszem a 14 éves tanulók képességek tekintetében valamennyien ugyanazt a quantitativ és qualitativ fokot mutatják. Az iskola valamennyit egy sablon szerint akarja képezni, holott az individualizálás volna a feladata. Ám, hogy ez megtörténhessék, a pszichológiának oly eljárásokat, vizsgálati módokat

kellett felfedeznie, melyekkel lehető exakt módon meg lehessen határozni minden egyes tanuló képességeit. A pszichológusok nem is voltak tétlenek. Már évtizedek óta vizsgálódtak, hogy meghatározzák, melyek azok a szellemi folyamatok, melyek az egyéni képességek hordozóiul tekinthetők. E folyamatok kiputolására irányuló kísérleteket elnevezték értelmességi vizsgálatoknak. Megindításuk és tökéletesítésük körül kiválóbb érdemeket szereztek Cattell, Goddard, de különösen Binet. E vizsgálatok azzal kecsegtettek, hogy a tanulóknak munkaszolgáltatásuk szerinti differenciálását teszik lehetségessé, ami meg a tanításnak a tanulók egyéni képességeihez mért adagolását engedné meg. Ime az ideális iskola, ahol csak annyit tanítanak, amennyit a tanulók valóban megbirnak! Látnivaló, hogy e kutatások gyakorlati jelentősége szinte beláthatatlan. M. ezt rögtön átlátta s ettől kezdve sokat és gondosan foglalkozott értelmességi vizsgálatokkal. Első értekezése *Értelmességi vizsgálatok népiskolai tanulókon* (Intelligenzprüfungen an Kindern der Volksschule) címen 1905-ben a *Die experimentelle Pädagogik* első kötetében jelent meg. Ismerteti benne azokat a módszereket, melyeket az értelmi képességek megállapításánál addig használtak, azután ismerteti zürichi iskolásgyermekeken végzett saját kutatásait, melyekkel az volt a célja, hogy az intelligens gyermek ismertető jegyeit meghatározza.

M. életfolyásának vázolásából tudjuk, hogy zürichi munkássága felhívta személyére a német egyetemek figyelmét. Így került először a königsbergi egyetemre. Itteni tartózkodása alatt visszatért régi kedvenc tudományához, az esztétikához. Két gondos munka lett e foglalkozás eredménye. A *pszichológiai esztétika határai* (Die Grenzen der psychologischen Ästhetik) címen ugyanis finom elemzést írt 1906-ban a Heinze Miksa lipcsei tanár tiszteletére kiadott emlékkönyvbe. A másik önálló kötetként jelent meg 1907-ben: *Bevezetés a jelen esztétikájába* (Einführung in die Ästhetik der Gegenwart).

Königsbergben kezdte az asztma gyötörni. A túlfeszített szellemi munka meg szívidegességet okozott. E betegségek nem maradtak hatás nélkül belső életére, sőt tudományos munkásságát is bizonyos tekintetben megsabták. Az ideges szív-bántalmakban szenvedők nehéz álmai őt is kínozták. M. elme-

rült ez álmok elemzésében. A szervezetében fellépő zavarok meg az életérzetekre terelték figyelmét. Ugy találta, hogy ezek a végső okai a kedvnek és kedvetlenségnek, vagyis azoknak az elemi érzelmeknek, melyekben az egész érzelmi élet gyökereszik. Ezeknek a befelé irányuló megfigyeléseknek, melyek később is, Münsterben és Halléban még éveken át foglalkoztatták, több kitűnő dolgozat lett a gyümölcse: *Zur Frage der Sensibilität der inneren Organe* stb.

Königsbergi tartózkodása alatt fogott hozzá a Felolvasások megírásához is. Miután ez M. főmunkája, róla külön és részletesebben kell szólnunk.

3. A Felolvasások története.

M. nemcsak maga kutatott. Nemcsak maga vizsgálta kísérletileg a gyermekek iskolai munkáját, emlékezetét, értelmi képességeit, hanem éber figyelemmel kísérte mások ily irányú tevékenységét is. Megkezdte s éveken át folytatta már mint zürichi tanár. Gyermektanulmányoknak (pedológiának) nevezték el a gyermek testi és lelki életét tárgyaló ezen irodalmat. Főképpen Amerika, Francia- és Angolország, később pedig Oroszország, Itália és hazánk ilyen irányú törekvéseit figyelte és tanulmányozta és pedig olyan buzgalommal, hogy a legcsekélyebb adat sem kerülte el figyelmét. Pedig ugyancsak bőven volt az átolvasni és áttanulmányozni való. A múlt század utolsó, de különösen századunk első éveiben a gyermektanulmányi irodalom szinte hihetetlenül fellendült. Nem hiányoztak pedagógiai célzatú kutatások sem, sőt, az ilyenek végrehajtását megkönnyítendő, külön laboratóriumok keletkeztek Chicagóban (1899.), Antwerpenben (1900.), Pétervárott (1901.), Budapesten (1902.) és máshol.¹⁰⁾ Ezenkívül az itt-ott felállított egyetemi pszichológiai laboratóriumokban is többnyire pedagógiai jellegű problémákat is tanulmányoztak. Társaságok alakultak és folyóiratok keletkeztek e célra. Szóval kiterjedt mozgalomról van szó, melynek minden részletét ismerni, minden eredményét tudomásul venni, olyan munka volt, mely egy ember erejét ugyan-

¹⁰⁾ L. bővebben Molnár Oszkár: Szociális pedagógiai intézmények 23. l.

csak kemény próbára tette. M. lelkiismeretesen és gondosan végezte a figyelő és gyűjtő munkáját, aminek csakhamar hasznát is látta.

Königsbergbe 1905. október elején érkezett. Alig foglalta el tanszékét az egyetemen, az ottani tanítóegyesület arra kérte, hogy a tanítóságot tájékoztassa a gyermektanulmányi mozgalmak eredményei felől. M. éppen most vázolt tanulmányai folytán könnyen tehetett eleget e felhívásnak. 1905. telén meg is tartotta előadássorozatát az empirikus pedagógiai kutatás módszerei és eredményei köréből. Hogy milyen hatása volt vállalkozásának, mutatja az, hogy 1906-ban Frankfurtban és 1907-ben Brémában az ottani tanítóegyesületek előtt folytatnia kellett előadásait. Ezek az előadások M. életében sokat jelentenek. Ezekből nőtt ki főmunkája, a két s később három kötetes *Felolvasások a kísérleti pedagógiába s annak lélektani alapjaiba való bevezetéshez* (*Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen*). Az első kötet münsteri tanársága idején, 1907-ben, a második a következő évben jelent meg. Az előadásokat természetesen számos helyen ki kellett egészítenie, de az egész munka gerincét mégis azok a gyorsírói feljegyzések alkották, melyeket előadásairól felvettek. Az előadás szabad formáját azonban a *Felolvasások* könyv alakú kiadásában meghagyta s így munkája az előadás közvetlenségével hat.

A *Felolvasások* jelentőségét, értékét s általuk M.-nak a pedagógia történetében elfoglalt helyét később fogjuk méltatni. Most lássuk tartalmukat és további sorsukat. A két kötet csupa pozitív adatot tartalmaz, melyek mindegyikének önmagában is meg van az értéke s ezért e műről nem lehet kivonatos ismertetést készíteni, — mondja Pauler Ákos.¹¹⁾ Szerencsére, ez nem is szükséges. A fejezetek címeinek pusztá elsorolása bárkinek, akinek e téren némi jártassága van, világos képet nyújt a két kötet tartalmáról. Az első kötet szól a kísérleti pedagógia feladatairól s kutatási módszereiről. Adja a gyermek testi és lelki fejlődésének igen részletes leírását, szól egyenkint az egyes lelki képességek evolúciójáról, kimerítve nemcsak az intellektum, hanem az érzelmek és az akarat területeit is. A má-

¹¹⁾ L. Magyar Paedagogia XVII. évf. (1908.) 352. l.

sodik azon kutatásokkal kezdődik, melyek a tanulók egyéni különbségeinek kiderítését célozzák. Szól a tudományos tehetségéről (Begabungslehre) s annak eredményeiről; az értelmességi vizsgálatokról és azok gyakorlati pedagógiai alkalmazásának főbb kérdéseiről. Bezárja a kötetet a tanuló munkájának elmélete.

Amint e rövid tartalmi áttekintés mutatja, M. F e l o l v a s á s a i b a n összefoglalta mindazon empirikus kutatásokat, melyeket hazájában és a külföldön végeztek, és pedig nemcsak az eredményeket, hanem a módszereket is. Mivel műve „bevezetés”-nek készült, az alaposág mellett a könnyen érthetőségre is ügyelnie kellett. M. képes volt a legnehezebb pszichológiai és pedagógiai kérdéseket legegyszerűbb alakjukban bemutatni és értett ahhoz, mint kell a tárgyi tartalmat alkalmas formába öltetni. E munkáját még a többenél is világosabb, egyszerűbb, érthetőbb előadási mód jellemzi. Valóban, minimális lélektani és élettani előismeretet kívánó módon tárgyalja a problémákat. Munkája tárgyilag szükségképpen tökéletlen és befejezetlen, de tartalmazza mindazt, ami az empirikus pedagógiai kutatás alapvetésének tekinthető s így sokáig főműve marad a kísérleti pedagógiának. Seyfert szavai szerint biztosítani akarja mindazt, ami e téren már eléretett, hogy veszendőbe ne menjen és ne kelljen újból kideríteni s meg akar kímélni attól, hogy tovább is bibelődjünk azzal, mi már haszontalannak bizonyult.

A F e l o l v a s á s o k n a k nagy volt a visszhangja. M. neve hamar az egész pedagógiai világban ismertté lett. Igaz, a munkát nem mindenki fogadta lelkesedéssel. Megjelenése után erős vita lobbant fel. A pedagógiai kutatás empirikus voltának erős hangsúlyozása számos ellenfelet szerzett. Ebben az időben még igen sokan voltak, akik a kísérletezést nem tartották olyan módszernek, melyet lelki, s annál kevésbé pedagógiai jelenségek kutatásánál használni lehet. Pedig a pedagógia tényekkel is foglalkozik s a nevelés tényeinek törvényeit bizonyára csak empirikus módszerekkel, lehetőleg azok legexaktabb formájával, a kísérlettel állapíthatjuk meg.

Mások meg azért fogadták idegenkedéssel, mert attól féltek, hogy az egész pedagógia egy sereg kísérleti vizsgálódásban fog feloldódni. Pedig — mondták az ellenfelek — az egész pedagógiát nem lehet a kísérletezés számára kisajátítani, mert sok oly kérdése van (pl. a pedagógiai célok tana), melyek kísér-

leti úton meg nem oldhatók. A kísérleti pedagógia szerintük jogtalan megszükitése a pedagógiának. Természetesen, ez a szemrehányás nem volt jogosult, mert hiszen M. nem gondolta a pedagógiát a kísérleti pedagógiával kimeríteni; ő a kísérleti pedagógiát csak empirikus alapvetésnek tekintette a szisztematikus pedagógiához.

Ezeken kívül, akik elvi ellentétben állottak és gyökerében támadták M. vállalkozását, voltak szép számmal akadémusok, kik egészen kicsinyes kifogásokkal állottak elő. Egyesek pl. hibáztatták, hogy az első kötetben nincs elég részletesen szó a patológiás gyermekről, mintha bizony a pedagógiának nem a normális gyermek pszichológiáján kellene épülnie, mely pszichológiában az abnormális gyermek ismertetésének csak annyiban van helye, amennyiben a normális élesebb megvilágítására szolgál. Az izgatott, de ritkán mély vitákból M. hasznos tanulságokat merített. Az ellenségek fellépésének az új stúdium csak hasznát látta, mert az ellenfelek M.-t gondolatainak élesebb és határozottabb formulázására kényszerítették. És az is bizonyos, hogy a támadók közt nem volt egy sem, aki a *Felolvasások*-nak hasznát nem vette volna.

A vita részleteit nincs okunk részletesen ismertetni. Jellemzésül elég annyit, hogy Lay, M. szerkesztőtársa is beleelegedett és pedig nem, mint várni lehetett, M. mellett, hanem ellene foglalt állást. Ámde az irodalmi vita ránézve rosszul végződött, s a szerkesztőségéből 1908-ban ki kellett válnia. Ekkor változtatta meg M. folyóiratának címét *Zeitschrift für experimentelle Pädagogik*-ra.

Az ellenségek mellett nagyszámmal akadtak barátok is. Akadtak ilyenek az akadémiai körökben is. M. munkájának mindenestre nagy érdeme, hogy e tudós körökben eloszlatta a kételyt, melyet sokan a kísérleti pedagógia lehetőségével szemben tápláltak. Azonban különös hálával és örömmel a német tanítósg fogadta a *Felolvasások* kötetét. A tanítók a különféle nevelési rendszerekről folytatott elméleti vitákkal csömörlésig voltak. A pedagógiai klasszikusok egyikéhez vagy másikához lehet ragaszkodni, — ámbár, hogy melyiket becsüljük nagyra, merő szubjektív dolog — de bizonyos, hogy egy pedagógiai rendszer objektív alapjait közülök egyik sem nyújthatja. Emellett az empirikus kutatás, habár a pedagógia terén csak rövid múltra tekinthetett, máris tekintélyes halmazát adta

a tényeknek. Mit tenni a sok adattal? Melyek az értékesek s melyek a hasznavehetetlenek? Ebben a nehéz kérdésben segítette ki M. munkája a tanítóságot. Különösen jó szolgálatot tett azzal, hogy a kutatások értékesebb eredményeit összefoglalta és bizonyos mértékben szervezte. Nem kis érdeme van abban, hogy a német tanítóság körében a gyermekpszichológiával és a kísérleti pedagógiával való foglalkozás elterjedt s hogy tanítóegyesületek (pl. a lipcsei) siettek a kísérletezés számára intézeteket, továbbá iskolamúzeumokat, pedagógiai gyűjteményeket létesíteni. A *Felolvasások* megjelenése után egyre-másra érkeztek M.-hoz a felhívások, melyek előadások és előadás-sorozatok tartására kérték. Hamburg, Dortmund, Bochum, Halle, Chemnitz, Drezda, Essen tanítóegyesületei és tanítói versengtek, hogy M.-t hallhassák.

A *Felolvasások* első kiadása két év alatt elfogyott. A könyvtáraknál aztán hosszabb ideig nem volt kapható. A kiadó ugyan már jókor felszólította M.-t a második kiadás sajtó alá rendezésére, de a dolog nem ment olyan könnyen. Időközben a kísérleti pedagógia anyaga bővült, nem egy új eredménnyel gazdagodott. Ily körülmények közt M. nem sok értelmét látta egy változatlan újranyomásnak. Alapos átdolgozást, tetemes bővítést tervezett. Ehhez természetesen hosszabb idő kellett. Működési helyének gyors egymásutánban bekövetkezett változtatása is akadályozta a munkában. Időközben ugyanis Münsterből Halléba ment, onnan Lipcsébe s végül Hamburgba. Az átdolgozás terve már Halleban foglalkoztatta, de érdemleges munkához csak Lipcsében láthatott. 1911. júliusában ki is adta a második kiadás első kötetét. Az első kiadáshoz képest aránylag ez ment át a legkevesebb változáson. A második kötet átdolgozása már jóval több munkát adott, mert a tudományos tehetőség, az értelmességi vizsgálatok és az iskolásgyermek munkájáról szóló irodalom szinte hihetetlenül megnőtt. Valósággal nemzetközivé vált. A kisebb-nagyobb munkák, értekezések, folyóiratokban és lapokban megjelent cikkek áttekintésének nagy munkáját csak néhány kitűnő szakember (Titchener, Goddard, Whipple, Stern), hamburgi tanársegédei (Anschütz, Bischoff) és számos munkatárs közreműködésével és segítségével győzte. Ily nagy munkaapparátus mozgósítása tette lehetővé 1913-ban, tehát már hamburgi tanársága idején, a második kötet megjelenését. A következő évben pedig megjött a har-

madik, befejező kötet is. Ez az új kötet tartalmazza a munka pszichofizikáját, munkagörbéket, munkatípusokat, a munka pszichológiai elemzését, ökonómiáját és technikáját. Szól azután az iskolai munka higiénijáról, melynek csaknem 200 lapot szentel, letárgyalva itt az iskolaszervezésnek mindazon kérdéseit, melyek az exakt kutatásnak eladdig hozzáférhetők voltak. A didaktika ilyen kísérleti alapvetése után a kísérleti módszertan megalapozásához lát. Előtárja azokat a kísérleteket, melyek a szemléltető oktatás lélektani megvilágítását célozzák; valósággal szétszedi, finoman elemzi az olvasás lelki folyamatát; adja az írás folyamatára vonatkozó kísérleteket; behatóan ismerteti a helyesírással kapcsolatos kísérleteket; lehatol a számolás lényegéig; elemzi a rajzolás és mintázás lelki folyamatát. Egyszóval a didaktika és a metodika terén végzett empirikus kutatásokról ad összefoglaló képet. A *Felolvasások* a második kiadásban tehát szinte óriási módon megnöttek. Majdnem új munkával van dolgunk. Míg az első kiadásban az első kötet terjedelme mindössze 555, a másodiké 467 lap volt, a második kiadás közel 2500 lapon, szinte 150 ívnyi terjedelemben foglalkozik tárgyával, ékes bizonyyságot szolgáltatva M. szorgalmáról és munkabírájáról. Megadatott neki, hogy röviddel halála előtt főművét tökéletesebb formába önthette. Az így megújított *Felolvasások*ban először jelent meg a kísérleti pedagógia mint kerek egész és bizonyos értelemben lezárt tudomány.

4. Münster, Halle, Lipcse (1907—1911).

Königsbergből Münsterbe vitt M. útja. Münsterben nem csupán exakt kutatásokkal foglalkozott. Erre az ottani egyetemen felállított szerény laboratórium sem volt nagyon alkalmas. Könnyen megérthetjük tehát, hogy inkább összefoglaló, filozófikus munkával volt elfoglalva. Ennek eredményeképp jelentek meg, mint láttuk, a *Felolvasások* kötetei. A második kötettel egyidőben, 1908-ban egy másik igen nevezetes munkája is megjelent: az *Értelem és akarat* (Intelligenz und Wille). E munka azt bizonyítja, hogy az exakt természetű kutatásokkal csaknem egyidőben M.-t más természetű, merőben elméleti problémák is foglalkoztatták. A kísérleti pedagógia nagynevű úttörője lelke mélyén, ügylátszik, mégis filozófus maradt, mert a lelki élet kísérleti kutatásán kívül kedvteléssel

merült el az emberi lélek szerkezetének absztrakt vizsgálásába. Ilyenmű elmélyedésének érett gyümölcse, világnézetének hű tükre az *Értelem és akarat*. E fényesen megírt munkájában először az intelligenciáról szól, azután az akaratról, végül a köztük levő viszonyról.

A gondolkodás és ítézés képességét nevezi intelligenciának, felfogása tehát eltér Stern Vilmos felfogásától, ki intelligencián az élet új feltételeihez vagy új feladataihoz való általános szellemi alkalmazkodó képességet érti.¹²⁾ Ha az intelligenciát az értelem szóval fordítjuk, értelmes ember M. szerint a gondolkozó és ítélő ember. A gondolkodás pedig végső gyökerében képzetek összehasonlítása s megkülönböztetése. Annak a szövevényes lelki történetnek, melyet gondolkozásnak nevezünk, fényes és igen világos leírását kapjuk a továbbiakban. Sorra elemzi formai és tárgyi feltételeit, tehát szól a figyelem, a begyakorlás, szokás, elfáradás, a megfigyelés, szemlélet, emlékezet és képzelet szerepéről. Ez egyetemes tényezők mellett az értelemnek vannak egyéni megjelenési formái, e formák felett áttekintést adni a tipológia akar.

Az akaratról azt mondja, hogy az nem elemi lelki folyamat. Mindig tartalmaz intellektuális elemeket: érzeteket, képzeteket, képzetfonadékokat, amelyek részesei annak a folyamatnak, melyet akaratnak nevezünk. A legegyszerűbb esetben érzetek vannak jelen, melyek mozgásba váltatnak át. Magasabb fokon aztán az akarat az egyéniség célirányos tevékenysége.

Az akarat ilyen értelmezésében már meg van határozva az értelem és akarat közti viszony is. Szoros és változatos fonadékokat alkotnak. Együtt jelennek meg, annyira, hogy az intelligenciának vannak akaratformái és az akaratnak intelligencia-formái. Az intelligencia legfőbb formája az eredeti és produktív gondolkodás, az akaraté meg az olyan tevékenység, amely alapelvek rendszeréből vagy eszményekből ered. Az értelem és az akarat e viszonyából azonban az is folyik, hogy az értelmi élet a *primaire*, az akarat azonban *secondaire*. Sőt az intelligencia nemcsak elsőbb, hanem felsőbbbé is. Ezt igazolja a fejlődés, mert a fejlődés abban az irányban halad, hogy az akarat az értelem uralma alá kerüljön.

E könyv mutatja a legvilágosabban, mennyire tévednek

¹²⁾ Új Élet VI. kötet 92. l.

azok, akik M.-t Wundt tanítványának tekintik. Felfogásuk a lehető legellentéteesebb. A lelki élet alapvető kérdéseiben gyökeresen eltér. Wundt voluntarisztikus felfogásával szemben M. tiszta intellektualisztikus álláspontot hirdet. Munkáját sokan éppen kiélezett intellektualizmusa miatt támadták és a leghevesebben maga Wundt.

Tudományos munkássága mellett ebben az időben kezdte M. agitatórius tevékenységét is. Elérkezettnek látta az időt a tudományosan tisztázott eredmények gyakorlati megvalósítására. Iskolaszervezeti kérdések is kezdtek érdekelni. Az iskola haladása, reformja ez időben sokat foglalkoztatja. Századunk elején már mind többen akadtak, akik az iskola belső életét és külső szervezetét elavultnak, elmaradottnak, korhadtnak tartották. A reformok e barátai 1908-ban megalakították a „Bund für Schulreform“-ot, egyikét a legtevékenyebb és legéletrevalóbb szervezeteknek.¹³⁾ Megalakítása körül M.-nak is elévülhetlen érdemei vannak.

Münstert elhagyva, 1909 októberében Halléba került. Talán elődjének híre csalta ide. M. t. i. Ebbinghaus örökét foglalta el. Ebbinghaus a kísérleti pszichológia első, lelkes művelője közé tartozott. Neve e téren közismert. Ámde azon kísérletezők egyike, akik különösebb apparátusok nélkül dolgoztak; akiknek, amint Binet mondja, csak egy üres papírlapra és egy ceruzára van szükségük, hogy kísérletezhessenek. Természetesnek fogjuk tehát találni, hogy M. a hallei egyetemen csak nagyon szerényen felszerelt laboratóriumot talált. Cseberből vederbe esett. Münster után Halle! Itt sem folytathatott nagyobb arányú kísérleti kutatást. A néhány hónap alatt, mit itt töltött, inkább csak irodalmilag dolgozott. Főképp az értelmességi vizsgálatok foglalkoztatták. 1910 elején egy összefoglaló áttekintése jelent meg e tárgyról a *Zeitschrift für experimentelle Pädagogik*-ban: Az értelmességi vizsgálatok módszerének jelen állása (Der gegenwärtige Stand der Methodik der Intelligenzprüfungen). Áttekinti e vizsgálatok különböző céljait és szól a gyermekeken végezhető kísérletek feltételeiről, követelményeiről.

Sokkal kedvezőbb viszonyok fogadták Lipcsében, ahova 1910. év elején meghívták. Érdekes, hogy Wundt, aki M. mun-

¹³⁾ 1915. óta neve: Deutscher Bund für Erziehung und Unterricht.

káját az értelemről és akaratról oly élesen támadta s aki M.-ban egyik más útra tért tanítványát láthatta, meghívása elé nemcsak akadályokat nem gördített, hanem valósággal követelte azt. M. örömmel fogadta a lipcsei egyetemre való meghívást. Ha valaki, úgy bizonyára ő tudta, hogy ez ősi egyetem egy idő óta mennyire felkarolta a lelki tünetekkel foglalkozó stúdiumokat. Azonban föltétlenül kötötte ki, hogy Wundt ismert laboratóriuma mellett neki teljesen független, külön laboratóriumot rendeznek be. Megkapta, amint életrajzából már tudjuk, az előzőleg Volkelt által vezetett egyetemi filozófiai és pedagógiai szemináriumot. A rendelkezésére bocsátott 2000 márkából a szemináriumon megszervezte külön laboratóriumát s elnevezte „Institut für experimentelle Pädagogik und pädagogische Psychologie”-nak. Az új intézetnek 6 szobája volt, melyekben csakhamar könyvtár és eszközök nyertek elhelyezést. Ez utóbbiak között nem egy új, más laboratóriumban nem látható eszköz akadt. Ezek M. önálló tervezései. Tudjuk, hogy technikai találékonyságának és ügyességének már ifjúkorában sok jelét adta. Itt könnyen érvényesíthette e képességét, mert Lipcsében akadtak ügyes mechanikusok, akik ötleteit apparátusokká tudták váltani. Közismert dolog, hogy Németország legkitünőbb gyára, mely kísérleti lélektani műszereket készít, a lipcsei Zimmermann-cég. M. néhány saját tervezésű eszköze az 1914. évi lipcsei könyvpiari és grafikai kiállításon is látható volt.

Az új intézetet nemcsak megszervezte, hanem a rövid másfél év alatt, amit Lipcsében töltött, annyira kibővítette, hogy távozása után Brahn Miksának már nem volt nehéz elsőrendű kísérleti intézetté fejlesztenie. Más tekintetben is kedvező viszonyok fogadták M.-t Lipcsében. Most már sokan akadtak, akik nemcsak megértették törekvéseit, hanem akik benne vezetőjüket látták. Hírneve a tengeren túlról is sokakat vonzott oda, kik az ő oldala mellett akartak kísérleti pedagógiával foglalkozni. Hovahamar olyan kollektív tevékenység indult meg, mely a zürichi munkás időkhez hasonlított. Itt is az egyetemi hallgatókon kívül köréje sereglettek a tanítók és a tanárok. Az ő lipcsei megjelenése nagyon jótékony irányváltozást idézett elő a tanügyi emberek továbbképzésében. Aki az egyetemeken magukat továbbképző tanítókat figyeli, csodálkozva láthatja, hogy disszertációikban mily kevesen foglalkoznak pedagógiai kérdésekkel. A legtöbbben meg éppen jogi tanulmányokat folytat-

nak. Ha nagyritkán mégis akadt, aki doktori értekezésében pedagógiai témával foglalkozott, az is inkább történelmi jellegű választ adott. A gyermekpszichológiát, didaktikát s a pedagógia más területeit valósággal kerülték. Ezt változtatta meg M. A köréje se-reglő tanítók, tanítóképzői tanárok s más iskolai emberek általános pedagógiai, gyermekpszichológiai, kísérleti pedagógiai stb. kérdések tanulmányozásába merültek. Egyre sűrűbben jelentek meg ily irányú doktori értekezések.

M. rövid lipcsei tartózkodása szorgos munkával telt el. Gyümlöcsei majd Hamburgban fognak egyre-másra megérni. Folyóirata (*Zeitschrift für experimentelle Pädagogik*), melyről említettük, hogy eleinte lassan terjedt, most virágzásnak indult. Ehhez bizonyára hozzájárult az a változás is, mely a folyóiratot 1911. év elején érte. Ekkor történt ugyanis, hogy a hasonló, de a pedagógia szélesebb körére terjedő célokat szolgáló, Kemsies és Hirschlaf által alapított, de ezidőben Brahn, Deuchler és Scheibner által szerkesztett *Zeitschrift für pädagogische Psychologie, Pathologie und Hygiene* című folyóirattal olvadt össze. Az így létesült folyóiratot elnevezték *Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik*-nak. Mint ilyen, értékes folyóirattá lett, ma is megvan és hazánkban is el van terjedve. A legkitűnőbb kísérleti pedagógusok és pedológusok írnak bele s így valóságos kristályosodási helye a német kísérleti pedagógiai és pedológiai mozgalmaknak.

Ugyancsak lipcsei tartózkodásának idejére esett a *Pädagogisch-Psychologische Forschungen* című gyűjteményes vállalat megindítása, mely kibővült folyóiratának akart mintegy kiegészítése lenni. E vállalatban exakt módszerű kutatással elért tanulmányokat adott ki, melyek tárgyukat a gyermektanulmány, a kísérleti didaktika és a pedagógiai reformmozgalmak köréből vették.

5. Utolsó évek (1911—1915).

M. utolsó éveit az *Allgemeines Vorlesungswesen* tanáraként Hamburgban töltötte. Mint tudjuk, a gazdag város rendkívül bőkezű, fényes ajánlata készítette Lipcse elhagyására. A munkásság, melyet Hamburgban kifejtett, mind a zürichi, mind lipcsei tevékenységének méreteit meghaladta. A tudományos búvárkodás és irodalom, az organizáció és a pro-

pagatív tevékenység egyaránt hasznát látta nagy munkaerejének. Sokszor annyira el volt foglalva, hogy a hozzáintézett levelekre sem tudott válaszolni.

Fáradozásainak méltó jutalma, az elismerés, most kezdett igazán jelentkezni. Emelkedő népszerűségének biztos jele, hogy munkáit mind többen olvasták. Belőlük második, sőt harmadik kiadást kellett sajtó alá rendeznie. Bevezetés a jelen esztétikájába 1912-ben jelent meg második, Az emlékezet ökonómiája és technikája meg a harmadik kiadásban, 1913-ban pedig Értelem és akarat című munkájából adott ki második kiadást. Az új kiadások nem pusztá lenyomatok, hanem terjedelemben bővült és itt-ott tartalomban is lényegesen változtatott munkák.

Hogy a kísérleti pedagógiába vágó bűvárkodásait Hamburgban is folytathassa, kísérleti intézetet létesített, mely azonban minden tekintetben felülmúlta az eddigieket. A szükséges anyagi eszközöket csaknem korlátlanul rendelkezésére bocsátották. Csupán berendezésre 8000 márkát kapott, eszközökre és könyvtáralapításra pedig első összegként 15 ezer márka felett rendelkezhetett. Külön emeletes ház várta az új intézetet, melyből M. egyelőre 12 szobát foglalt le. Hogy pedig a munkában segítőitársai legyenek, tanszéke mellé két tanársegédi állást szerveztek. Az elsőt 3000 márka fizetéssel, melyet a közelebbi években 4000-re ígértek felemelni, mindjárt be is töltötték. Mindezzel M. nem elégedett meg. Nagy tervek foglalkoztatták. Über Institute für Jugendkunde című előadásában, melyet a „Bund für Schulreform“ egyik gyűlésén tartott, ki is fejtette azokat. Bevezetéskép szólott a gyermektanulmányi intézetek feladatairól és szervezetéről, azután egy nagyszabású gyermektanulmányi intézet körvonalait rajzolta meg. Ismerve szívós akaratát, természetesnek találjuk, hogy nem maradt a pusztá tervezésnél, hanem mindent elkövetett, hogy törekvései reális formát öltsenek. Így létesült az „Institut für Jugendkunde“, napjaink legnagyobb pedológiai intézete. M. tervei szerint hármas feladatot kellett betöltenie, ezek: a kutatás, a gyűjtés és a terjesztés. A gyermektanulmány addigi eredményeinek megrögzítése, mindennemű múzeális anyagának s dokumentumainak összegyűjtése; további eredmények kivívására kollektív munka megindítása; tudakozódó-központ felállítása, mely minden ilyen ügyben, gyakorlati és elméleti kérdésben bárkinek ingyen

felvilágosítást ad; a gyermektanulmányok széles körben való elterjesztése, — ime, ezeket a célokat volt hivatva az új intézet szolgálni. Ily nagyszerű tudományos intézményt rövid időn belül teljesen megszervezni természetesen nem lehetett. Teljes kiépítésében M.-t betegsége, majd a kitört háború, végül gyorsan bekövetkezett halála megakadályozta. Annyira azonban mégis haladt a dolog, hogy egyes munkacsoportok a háború előtt megkezdhették működésüket. Remény van rá, hogy utóda, Stern Villiám dr. megvalósítja M. terveit.¹⁴⁾

Miután a kutatáshoz szükséges intézményeket felállította, munkához látott. Hamburgban is szoros kapcsolatba lépett a tanítósággal. Figyelemmel kísérte és tőle telhetőleg támogatta reformtörekvéseit. A maga és mások empirikus pedagógiai kutatásait különben is nem véka alá rejtendő eredményeknek tekintette, hanem olyan alapnak, melyre az iskola reformja szükségképpen építendő. Csatlakozott a munkaiskola híveihez, mivel látta, hogy ez az irány az iskola belső munkájának oly irányú megjavulását jelenti, mely a kísérleti pedagógia eddigi eredményeinek megfelel. Ezen eredmények gyakorlati kipróbálására kísérleti iskolák és osztályok felállítását is sürgette. Csatlakozott a tanítóságnak a tanítóképzés reformját sürgető törekvéseihez. Egyszóval, a tanítóság és M. ismét rátaláltak egymásra.

A kapcsolat megvolt köztük a tudományos munka terén is. Hamburgban is, mint előbbi állomásain, belevonta a tanítóságot a laboratóriumában folyó tudományos kutatásokba. Hogy a gyermektanulmányi kutatás módszereit a tanítói körökben az eddiginél jobban elterjessze, 1912. elején Goldschmidt társaságában *Anleitung zu praktischen Arbeiten in der Jugendkunde und experimentellen Pädagogik* című folyóiratában cikksorozatot kezdett.

Hamburgban M.-t sokat foglalkoztatták az értelmességi vizsgálatok. Hangoztatta, hogy az értelmesség és a reprodukció közt kapcsolat van. Az analógiás reprodukciók vizsgálatára használt módszert alkalmasnak vélte az intelligencia meghatározására is. Erről szólt azon rövid előadásában (*Die Unter-*

¹⁴⁾ M. tanszékét először tanársegédjével, Anschütz Gy. dr.-ral töltötték be. Anschütz rövidesen a konstantinápolyi egyetemen létesített kísérleti pszichológiai tanszékre került, mire Stern lett M. méltó utóda Hamburgban.

suchung der Denkfähigkeit als Methode der Intelligenzprüfung), melyet 1911-ben Drezdában az első német gyermektanulmányi kongresszuson tartott. Az itt csak röviden érintett saját kutatásait 1912 elején részletesen kifejtette Az értelmességi vizsgálat egy új módszeréről és a kombinációs módszer értékéről (Über eine neue Methode der Intelligenzprüfung und über den Wert der Kombinationsmethode) című dolgozatában. Az új módszer egy francia szerző, Masselon u. n. háromszó-módszere (két vagy három adott szóból a kísérleti személynek mondatot kell alkotnia), melyet egyszerűsített és alkalmazhatóvá tett. Elősorolja e módszerrel végzett kísérleteit és azokat az eredményeket, melyeket ily módon a tanulók képességeinek meghatározásában elért. Aztán egybeveti ez eredményeket a kombinációs módszerrel¹⁵⁾ elért eredményekkel s mint következményt megállapítja, hogy e módszereknek vannak ugyan hátrányaik, de kvalitatív különbségek meghatározására használhatók.

Ugyanebben az évben Összefoglaló áttekintés a gyermektanulmányi irodalom felett (Sammelreferat über die Literatur der Jugendkunde) címen a Binet-Simon-féle próbák 1912-ig elért eredményeit foglalta össze. Az értelmességi vizsgálatok szociális jelentősége (Die soziale Bedeutung der Intelligenzprüfungen) című, 1913-ban közreadott dolgozatában meg a kérdés gyakorlati oldalával foglalkozott. E vizsgálatok a tanulónak munkaszolgáltatásuk szerint való kiválogatását teszik lehetővé, ami szociális nézőpontból ugyancsak nagyjelentőségű dolog. Az iskolásgyermekeknek munkaszolgáltatásuk szerint való kiválogatása a nemek szerint való különválasztás problémájára terelte figyelmét. A koedukáció (együttnevelés) és a koinstrukció (együtt-tanítás) oly kérdések, melyek pszichológiai szempontból még bő vizsgálatra szorulnak. Lélektani megalapozásukhoz akart hozzájárulni a „Bund für Schulreform“ által rendezett s 1913-ban Boroszlóban tartott harmadik gyermektanulmányi kongresszus elé terjesztett dolgozatában: Thesen zur psycholo-

¹⁵⁾ A kombinációs módszer Ebbinghaustól való. A kísérleti személyek közt nyomtatott szöveget osztott ki, melyben egyes szók és szótagok vonallal voltak helyettesítve, s a kísérleti személynek a szöveget a lehető leggyorsabban meg kellett állapítania.

gischen Grundlegung der Probleme der Koeduktion und Koinstruktion.

A kísérleti pedagógiai problémák mellett nem feledkezett meg kedvenc tudományáról, az esztétikáról sem. Gondosan tanulmányozta a művészeti és esztétikai nevelés kérdéseit. Iskolásgyermekeken számos ilyenmű kísérletet végzett. A rajzolás lélektani vizsgálatára értékes szempontokat szolgáltatott abban az előterjesztésében, melyet 1912-ben Drezdában a negyedik nemzetközi rajzkongresszus elé terjesztett. Ugyanez évben jelent meg a gyermek erkölcsi fejlődéséről és erre a kutatásra szolgáló módszerekről írt dolgozata.

M. munkássága szempontjából termékeny volt az 1914-ik év. Ebben az esztendőben két önálló munkája hagyta el a sajtót. Az egyik egy kisebb esztétikai munka, mely a lipcsei Quelle-Meyer cég Wissenschaft und Bildung vállalatában Az esztétika rendszere (System der Ästhetik) címen jelent meg. Másik A kísérleti pedagógia vázlata (Abriss der experimentellen Pädagogik), mely Felolvasásai-hoz könnyű áttekintésű, csak a legfontosabbakat tartalmazó bevezetést nyújt.¹⁰⁾ Különösen azoknak ajánlható, kik csak áttekintést akarnak szerezni a kísérleti pedagógiából s nem szándékoznak mélyebb s alaposabb tanulmányokat végezni. 1914-ben még egy értékes dolgozata jelent meg, mely a nevelési célok sokat vitatott kérdésével foglalkozik, bizonyítva, hogy M. ez időben a pedagógia filozófikus problémái felé kezdett fordulni.

Halála előtt írt utolsó dolgozatainak egyike a nemzeti érzés mibenlétéről, lényegéről s jelentőségéről, másika a népoktatásnak nemzeti alapra való fektetéséről szól. E dolgozatok már a háború hatása alatt íródtak s egy készülő nagyobb munka részleteiként jelentek meg, melyet szerzőjük A német nemzetnevelés időszzerű kérdései (Zeitfragen deutscher Nationalerziehung) címen tervezett kiadni.

Mindazzal, amit ez egész hosszabb fejezetben elmondtunk, M. munkásságát csak főbb vonásaiban vázoltuk, de távolról sem merítettük ki. Fel sem is soroltuk összes cikkeit, hanem csak a jelentősebbeket. M. maga sem tekintette élete mű-

¹⁰⁾ Bő tartalmi ismertetését adta a Néptanítók Lapja. (1915. évf. 39., 41., 43. és 46. sz.)

vét befejezettnek. Ellenkezőleg, élete utolsó éveiben jutott csak oda, hogy hozzáláthasson élete sajátképpen nagy munkájához. Esztétikáját, mely nagy elterjedést ért el, csak egy ezután megírandó munka alapvetéseül tekintette. Az értelemről s akaratról írt művét szintén csak előmunkálatnak tartotta egy, két kötetre tervezett elméleti pszichológiához. Sőt egész élete, munkássága, búvárkodása nem volt egyéb előkészületnél egy átfogó filozófiai munkához, melynek megírásához ezután szándékozott hozzáfogni s melynek keretében pedagógiai rendszerét is kifejtette volna. Mindezek csak szép, magasröptű tervek maradtak. Megvalósításukban meggátolta a halál.

A német pedagógiai irodalomban újabban divatba jött a munkákat megjelenésük előtt hirdetni, sőt ismertetni. Meumann-tól — halála előtt és után is — 1915-re müncheni és lipcsei kiadók a következő munkák megjelenését hirdették: *Psychologie des Alltagslebens*; *Zeitfragen deutscher Nationalerziehung*; *Handbuch der Intelligenzprüfungen für Lehrer, Schulärzte und Psychiater*. Ez utóbbi az amerikai J. W. Whipple munkáinak felhasználásával készült s 2 kötetre terjedt volna. E munkák azonban még nem jelentek meg. Bizonyos, hogy M. egyiküket sem fejezte be s róluk csak töredékes kéziratok lehetnek a kiadók kezében.

*

Nagy vonásokban ez M. tudományos munkássága. Hátra van még e fáradhatatlan élet, e gazdag tevékenység rövid értékelése.

IV. Munkásságának méltatása.

Midőn Deuchler M. tudományos tevékenységéről áttekintést ad, ötvenegy, részint önálló művét, részint nagyobb dolgozatát sorolja elő. Ötöt kivéve, valamennyit 1900 óta írta, tehát 14 esztendőnél alig volt több ideje az alkotásra. Ha még számba vesszük azt az energiát, melyet a tanítás, agitálás, terjesztés és szervezés lekötöttek, el kell ismernünk, hogy az átlagos munkaszolgáltatást meghaladó munkaerő volt. Ellenfelei nem is késtek kijelenteni, hogy nem mindennapi termékenysége természetes akadályozója volt mélységének és alaposságának.

1. Munkássága három tudomány területén oszlott meg, ezek: az esztétika, a pszichológia és a pedagógia.

A mult század utolsó éveiben, amikor M. dolgozni kezdett, igen élénk volt az esztétika iránt az érdeklődés. A szépért való önzetlen rajongás, tudjuk, természettől is megvolt benne. Tehát könnyen megeléjűk a magyarázatát annak, hogy sokat foglalkozik esztétikával. E foglalkozás eredménye, mint láttuk, egy hosszabb dolgozatán kívül, két önálló munkája. Esztétikai álláspontját röviden akként jelezhetjük, hogy nem híve az esztétikai pszichológizmusnak s ezért nem osztotta Volkelt, Lipps és Külpe nézetét, kik az esztétikában csupán alkalmazott pszichológiát látnak. Azonban hasonló ellenfele volt a pszichológiától mentesített u. n. normatív esztétikának is, melynek Cohn J. az ismert művelője. M. az esztétika törvényeit is kísérletezés útján vélte kideríthetőnek s így a kísérleti esztétika úttörői közt foglalhat helyet.

A pszichológiában nagy területeket járt be. Leereszkedett az elemi tények konkrét világába és felemelkedett az absztrakt elmélkedés légies régióiba. Ha azt a pszichológiát, amely csak az exakt kutatás adatait fogadja el, nevezzük kísérleti pszichológiának; azt pedig, mely a lelki élet szerkezetét filozófikus gondolkodás tárgyává teszi, tiszta pszichológiának: azt kell monda-

nunk, hogy M. mind a kettőben figyelemreméltót alkotott. Hogy kísérleti pszichológiai munkálatai mennyit érnek, arról a legilletékesebb bíró, Wundt mondott véleményt. Dolgozatait a legjelentősebb teljesítményeknek minősítette, miket a kísérleti pszichológia felmutathat. — A tiszta, elméleti pszichológiában való kiválóságát meg *Értelem és akarat* c. munkája mutatja, ez a ragyogóan és elmésen írt mű, mely egyúttal intellektualisztikus világnézetét tükrözi. Az intellektualizmusnak ez a feltámasztása, kivált most, amikor Kant és Schopenhauer óta a voluntarizmus az általánosan hirdetett álláspont, olyan pszichológus részéről, kinek lélektani tudása empirikus alapon nyugszik, igen figyelemreméltó. Ha az empirikus kutatásnak az intellektualizmust valóban sikerülne beigazolnia, ennek messzeható jelentősége lenne.

Azon pszichológiai tárgyú dolgozatai és munkái, melyekben az emlékezetet, képzeletet és értelmességet teszi szóvá, már nem tisztán pszichológiai munkák, mert bennök egy új nézőpontból veszi vizsgálat alá a pszichológiai problémákat. Ez új nézőpont a nevelés. Bennök már a pedagógus M. szóval meg.

Az esztétika és pszichológia művelése terén M. csak érdemeket szerzett, de nem ebbe a körbe tartozó munkái biztosítanak neki külön helyet a német szellemi élet történetében. A pszichológiában Wundté a vezető szerep, az esztétikában meg Külpe munkásságát értékelik többre. M. nevét a pedagógiában kifejtett munkássága vonja be történelmi patinával.

Hogy a pedagógia mit köszönhet M.-nak, erről tehát részletesebben kell szólnunk.

2. A pedagógia jogosan csak legújabban foglalhat a tudományok közt helyet. Mindaz, amit évszázadokon keresztül a nevelésről írtak, érdekes és tanulságos olvasmány, de csak kevéssé tudomány. A pedagógia nagy képviselői, — mondja M., — dacára a lelkesült érdeklődésnek, mellyel azt művelték, vagy dilettánsok és az önnevelés összes hézagaival terhelt autodidakták voltak, kik gyakran koruk tudományos anyaga felett sem uralkodtak, vagy — mint Locke, Leibnitz, Kant, Fichte — a pedagógiával csak alkalmyszerűen, egyes ped. kérdések essay-szerű feldolgozásaként foglalkoztak. Különösen a didaktika sorsa volt mostoha. Ezt az ágát a pedagógiának valóban mindenkor tudományosan elégtelenül képzett gyakorlati pedagógusok mű-

vették. Ezért a módszertan valósággal csigalassúsággal fejlődött. Csak a XVIII-ik század végén és a XIX-ik század elején látunk némi jobbulást. Csak Salzmannál és Trappnál, még inkább Pestalozzinál és Fröbelnél találkozunk oly lökésekkel, amelyek a fogalmak előírások, tervek és dogmatikus állítások pedagógiájától való szabadulást jelentik. A tudomány egynémely követelményének azonban csak Herbart pedagógiája tesz eleget. Az nevezetesen, hogy rendszerbe foglaltan tárgyalja a nevelés kérdéseit, megfelel a tudományos gondolkodásnak. A rendszerezés, a szervezés; szabályok, törvényszerűségek eszmei összefüggésbe hozása, valóban értékes dolog. Herbart komolyan törekedett, hogy a pedagógiát a szellemi tudományok sorába emelje. Pedagógiai rendszerének azonban érzékeny fogyatkozásai vannak.

Szegényes és elégtelen az alapvetése. Csak az etikát és a pszichológiát tekinti a pedagógia alaptudományaiul. Herbart óta azok a tudományok, — mondja M. — amelyek pedagógiai problémák megoldását elősegíthetik, igen sokat haladtak. A szellemi és a természeti tudományoknak az eddigieknél összehasonlíthatatlanul tágabb körű ismereteit kell a pedagógia alapvetésére felhasználnunk. A tudományok, kezdve a biológián egészen a szellem filozófiájáig, a pedagógia szolgálatába állítandók. A neveléstudomány teleológiai részének (a célok tanának) megalapozásához sem elegendő csak az etika. M. nézete szerint a nevelési célok meghatározásában az etikán kívül az esztétikának, logikának, a szociális tudományoknak és utolsó fórumként a filozófiai világnézettannak van szava. A pedagógia többi részeinek a kísérleti pszichológia és a gyermektanulmány (a gyermek pszichológiai, anatómiai és fiziológiai, továbbá antropometriai, patológiai és pszichopatológiai irányú tanulmányozása) eredményeire kell támaszkodniok. Emellett az alapvetésben nagy szüksége van nemcsak a logikára és ismeretelméletre, de az egyes tudományok szerkezetét tárgyaló tudományelméletre. A pedagógiának ilyen széles alapokra való építése hiányzott Herbartnál, s még inkább elődeinél.

Ha elégtelen volt a neveléstudomány alapvetése, még súlyosabb hibája volt metodológiai egyoldalúsága. A pedagógusok kivétel nélkül spekulációval dolgoztak. A pedagógiai gyakorlat számára tisztán fogalmi úton normákat állapítottak meg. Ha támaszkodtak is tapasztalatra, ez nem volt tudományosan ellenőrizve s a tudomány segítő eszközeivel nem élt.

Herbart pedagógiája is spekulatív pedagógia. Igaza van tehát M.-nak, amidőn kijelenti, hogy napjainkig a neveléstudomány nem volt egyéb eszmék, előírások, tervezetek, a gyakorlat számára való normák s dogmatikus állítások sorozatánál.

Ez a pedagógia a mai gyakorlatban nem állta ki a tűzpróbát. Először a nagyvárosok iskoláiban — természetesen, mert itt voltak a kíváncsiak a legdifferenciáltabbak — mutatkozott e deduktív pedagógia csődje, majd máshol is. Hogy helyét a gyakorlatban megállja s megfeleljen a tudomány kellékeinek, az eddigénél jóval szélesebbkörű alapvetésre és empirikus megalapozásra van szüksége. E megalapozást csak kutatási módszereinek gyökeres átalakításával nyerheti. Ezért a többi tudományok példájára át kell vennie az exakt kutatás eljárásait és eszközeit, szóval problémáit induktív módszerrel kell megoldania. Kérdés, lehetséges-e ez?

Próbáljunk a kérdésre történeti visszapillantás fonálán válaszolni.

A XIX. század tudományos életét jellemzi az induktív szellem térfoglalása. Az induktív módszer alkalmazása a természettudományokban nem sejtett haladást eredményezett. Erre egyetemes vágyódás fakadt az exaktság felé. Eleddig ismeretlen törekvések indultak meg, melyeknek az volt a céljuk, hogy pozitív munkamódszereket honosítsanak meg minden területen, hol mostanáig csak a spekuláció és az ellenőrizetlen tapasztalás voltak otthonosak. Így történt, hogy a múlt század utolsó harmadában az induktív módszer a természettudományokból átcsapott a szellemi tudományokba és eljutott a pedagógia határterületeire is. Éppen a neveléstudomány legfontosabb alaptudománya, a pszichológia vette át elsőnek. Wundt elévülhetetlen érdeme a kísérleti pszichológia megteremtése. Ő volt, ugyanis, aki az induktív kutatás legmodernebb módszerét, a kísérletezést a lelki jelenségek kutatási módjává tette. Az általa alapított laboratórium mintájára számos helyen keletkeztek hasonló intézetek, melyekben nagy apparaturával vizsgálták a tudat elemi jelenségeit. Mivel a legkisebb tér- és időkülönbségek lemérésére volt szükség, a másodpercek ezredrészét s a milliméter századrészét jelző készülékeket állítottak össze. Elmés és igen precíz kísérletek gyarapították a lélektan anyagát és mind élesebb világításban mutatták a kísérleti lélektan körvonalait. Már javában folyt a lélektani kísérletezés, mikor új oldal-

ról új lökés jelentkezett, amely a kísérleti módszernek újabb területeken való meghonosodását eredményezte.

A lökés az iskoláktól jött. A múlt század második felében ugyanis új tudományok keletkeztek s tetemesen megnövelték az iskolák munkáját. A gyarapodott anyag és a tanítás hibás módja oly munkatöbbletet hárított a tanulókra, amely sokak teljesítő-képességét meghaladta. A tanulók jórésze roskadozni kezdett. Felmerült a szellemi túlterhelés kérdése. Az iskolát gyakori támadás érte, mire orvosok, pszichológusok, majd pedagógusok a nyolcvanas évektől kezdve foglalkozni kezdtek a szellemi elfáradás kérdésével. Foglalkozásaikban felhasználták az induktív kutatás eszközeit. Keletkezett az iskolahigiéné és meghonosódott az új területen a kísérletezés. Kitűnő művelői voltak Sikorsky, Burgerstein, Kräpelin és mások. Nevezetes, hogy az iskolahigiéniai kísérletek már nem a felnőtt, meglett ember lélekének vizsgálatára irányultak, mint a kísérleti lélektan hasonló kutatásai, hanem az iskolásgyermekére. Ezzel az iskolahigiéniai kutatások más, velük párhuzamosan indult kutatásokra hatottak és egy új studium megerősödéséhez járultak hozzá, ez a gyermekpszichológia. Kiszélesítették a gyermek azon lázas tanulmányozását, amely példátlan felvirágzását aztán századunkban érte el.

A gyermek- és ifjúkor kutatását a tudományos módszertan haladása lényegesen elősegítette. A hatalmasan kifejlődött kísérleti lélektan segítségére jött számos segítőeszközzel. Tudományos feltételeknek megfelelő munka indult így meg és pedig csaknem egyidőben Németországon, a latin fajok országában, Angliában és Északamerikában. Társaságok, folyóiratok, intézetek keletkeztek, mindannyi külső tünetei a lázas buzgalomnak. Idő haladtával a munka programja is tágult s 1896-ban a német egyetemen doktorizáló, amerikai származású Chrisman a fejlődő új tudománynak nevet is adott, elnevezvén azt *paedológiának*, gyermektanulmánynak. Körülbelül ebben az időben jelent meg a tudományos küzdőtéren M. Az induktív kutatás már akkor nemcsak a természeti tünemények vizsgálata terén virágzott. Már végeztek lélektani, iskolahigiéniai és gyermeklélektani kísérleteket. M.-nak az volt a véleménye, hogy a kísérletezés körét még tágítani lehet. Magát a kísérleti pszichológiai vizsgálódás körét illetőleg is más volt a felfogása, mint Wundtnak és számos tanítványának. A nagy mesternek

ugyanis egyik alaptétele, hogy csak az elemi lelki folyamatok analízise a kísérleti pszichológia feladata. A klasszikus leltárt alkotó alapkísérletek ugyan kiterjednek a lelki élet mind a három mozzanatára, de a tökéletes kísérlet mintaképét az érzet-kutatások körében kell keresni. Ezek szolgálhatnak az ily kísérletek mértékéül. Az összes egyéb kutatások értékelését ezekhez mérve végezzük. Általában a kísérleti pszichológia legszebb fejezete az érzetek tana. A lelki élet fejlettebb formái ellenben kívül esnek a kísérleti vizsgálaton. M. ezzel szemben azon a nézeten volt, hogy a „lipcsei iskola“ elemi analízise csak alap, amelyre építeni nemcsak lehet, de kell. A kísérleti lélektan céljait, területét, kutatási eszközeit lényegesen ki kell tágítani. A kísérleti lélektannak a tudat összetettebb jelenségeivel is foglalkoznia kell. Ez a követelés a lélektan lényeges továbbfejlesztését jelenti. Amíg ugyanis a kísérleti lélektan csak az elemi tünetményeket vizsgálja, addig a lelki életnek csak alapvető, egyetemes törvényeit derítheti ki. Azonban abban a pillanatban, amint a kutatás az összetett jelenségeket veszi vizsgálat alá, kilép e szűk körből és az egyéni differenciák érdekes világába jut. A legelemibb lelki tünetmények mindenkinél egyformák, de az egyéni különbségek fokozott gazdasága tárul elénk, mihelyt a magasabbrendű, összetettebb tudatjelenségeket vesszük vizsgálat alá. Ezeket kutatva, az általános lélektan differenciális lélektanná, a korrelációk tanává, tipológiává szélesül.

M. a pszichológia továbbfejlesztését, az összetett jelenségek vizsgálatának programmba vételén kívül, a lélektani eredményeknek gyakorlati területeken való értékesítésében kereste. Szerinte e tudományt művészeti, pedagógiai, technikai stb. feladatok megoldására kell felhasználni. Legnagyobb érdeme a lélektan eredményeinek és módszereinek a neveléstudomány terén való kiaknázása. Evégből nemcsak hirdeti, de kutatásai révén meg is valósítja, hogy a lélektani kutatásnak távolról sem szabad a felnőtt ember lelki életére szorítkoznia, hanem ki kell terjednie a gyermekére is. Ez természetesen nem lenne új dolog, hiszen evvel foglalkozott már a M. fellépése előtt virágzásnak indult gyermekpszichológia. Sőt gyermektanulmánnyá szélesülve, nemcsak a gyermek lelki, de testi életét is kísérletileg vette vizsgálat alá és pedig mind a kettőt nem csupán normális, de abnormális vonatkozásaiban is. M. azonban nem a g y e r m e k e t, hanem az i s k o l á s g y e r m e k e t tekintette kutatásai

tárgyául. Azzal, hogy a kísérleti kutatást a gyermekről az iskolásgyermekre irányította, megszűkítette azt a területet, melyre a kutatás irányult. E megszűkítés egyúttal magában foglalta a kutatás jellemének, célzatának megváltoztatását is. Ebben rejlik M. nagy érdeme. Míg ugyanis a kísérleti pszichológiai és gyermektanulmányi vizsgálódás a lelki és testi élet jelenségeit azért kutatja, hogy megállapítsa törvényeiket, addig az általa kontemplált kísérletek a dolgozó iskolásgyermeket, annak szellemi munkáját, az azt gátló és előmozdító tényezőket veszi vizsgálat alá. Míg amott a kutatás egészen önzetlen, tisztán tudományos célokat szolgáló, addig emitt a célszerűség, gazdaságosság, könnyebbség szempontja, tehát egészen gyakorlati és pedig pedagógiai szempont irányítja a vizsgálódást. Így alakította át M. a pszichológiai kísérletet pedagógiaivá, amivel a kísérletezést bevezette a pedagógiába. Idővel az ily exakt kutatás lehetőségeit meg is növelte. A szoros értelemben vett kísérleten kívül ugyanis úgy ő, mint munkatársai a pedagógiai megismerés más formáit is kifejlesztették és használták. Ezek: a tervszerű megfigyelés, a statisztikai felderítés, az összehasonlító-fejlődéstörténeti módszer, a test-módszer és a gyűjtő vagy tömegkísérleti (Sammelforschung) kutatás különféle eljárásai. Természetesen a legkitűnőbb exakt munkaeszköznek a kísérletet tekinti, de a most említett eljárásokat is alkalmazhatóknak tartja, annyival is inkább, mert különösebb apparátusok nélkül végezhetők s rövid időn belül sok adatot szolgáltatnak. A hangsúlyt az empirikus pedagógiai kutatásra helyezi, szemben a dogmatikus, spekulatív pedagógizálással. A lényeges az, hogy a pedagógiai elmélet empirikus kutatásokra épüljön. Az ilyen pedagógiát, mivel az exakt kutatás eszközei közt a kísérlet a legkitűnőbb, kísérleti pedagógiának nevezte. Hangsúlyoznunk kell, s ezt teszi M. is, hogy ez új irány legegyetemesebb ismertető jele nem egyedül a kísérlet alkalmazása, hanem az exaktság felé való törekvés s így elnevezhetnők akár exakt vagy pozitív pedagógiának is.

M. kísérleti pedagógiája körül több félreértés keletkezett, amelyek alkalmasok arra, hogy M. szerepét, törekvéseit és érdemeit hamis világításba helyezték, azért ezeket le kell rombolnunk. Mindenekelőtt tévedés azt állítani, hogy a kísérleti pedagógiát M. kezdeményezte. Az elnevezés sem tőle származik. Stein Lajos filozófusnál már megtalálható. Pedagógiai kísérleti

kutatások is voltak már ő előtte. A didaktikai kísérletezés terén meg éppen megelőzték. De főleg az iskolahigiéné területén végeztek számos kísérletet, melyek pedagógiailag is értékesíthetők voltak. Bizonyos, hogy Binet M.-t megelőzve, egészen világosan felismerte a pedagógiai kísérlet természetét. A kísérleti pedagógia kezdeményezőjére vonatkozólag M. maga a következőket mondja: „Arra a kérdésre, ki a kísérleti pedagógia megalapítója, nem olyan egyszerű a felelet, mert egy ily tudomány keletkezésében számos munkás vesz részt.” Abba azonban nem tud belenyugodni, hogy Laynak tulajdonítsák a kezdeményezés dicsőségét. Igaz, hogy értékes műve, az *Experimentelle Didaktik* már 1903-ban megjelent, kezdeményezésével szemben azonban leszögezni kívánja a következőket: 1. Ő (Meumann) teljesen függetlenül, Lay egyetlen dolgozatát sem ismerve jutott a kísérleti pedagógia eszméjére; 2. törekvései jóval egyetemesebbek, mert az egész pedagógiát kísérleti tudománnyá tervezte átalakítani, holott Lay és mások csak didaktikai problémák kísérleti megalapozására gondoltak. (Kísérleteket végeztek a helyesírás, számolás stb. köréből.)

Nézetünk szerint itt nem egy hirtelenül kipattant törekvésről van szó, melyet egyetlen ember nevéhez fűzhetnénk. A szellemi élet terén inkább lassú érés van, mintsem meglepő, hirtelen előállások. A kísérleti pedagógia eszméje sem úgy pattant ki, minden előzmény nélkül. A múlt század végén már mintegy benne volt a levegőben; elburkoltan megvolt a jelszavakban, az iskolahigiénikusok, a pedagógiai reformerek törekvéseiben anélkül, hogy reális alakot öltött volna. De az eszme még csak a kezdet, erre következik a sajátképeni munka: a tudományos megmunkálás. Ezt a megmunkálást végezte M. Hasonlattal élve, az ő szerepe az aranymíveséhez hasonlít, aki a nemes, de alakatlan és lelketlen anyagból lelkes, a szellem által egységessé formált alkotást teremti.

M. fejtette ki elsőnek a kísérleti alapra vetett pedagógia programját. Emlékezzünk vissza a *Deutsche Schule*-ban 1901-ben megjelent cikkére. Egész további életében azon dolgozott, hogy e programot tartalommal kitöltse. Evégből a meglevő exakt munkamódszereket a pedagógiai kutatás számára alkalmasakká tette, bevezette a pedagógiába és újakkal is gyarapította. Ezzel a tudományalkotás legmagasabb fejlettségű módjait és eszközeit állította a pedagógiai kutatás szolgálatába.

A pedagógiát mintegy a jelen szellemi életének széles folyamába egyengette, az exakt gondolkozás pályájára terelte. A pedagógia, évszázados elhanyagoltság után — lényegesen M. fáradozásai által — végre eljutott a tudományos kutatás stádiumába. De nemcsak metodológiai alapot adott meg az új diszciplinát, de meghatározta fogalmát, kijelölte céljait, kifejtette a teoretikus pedagógiához való viszonyát, szóval megadta ismeretelméleti alapvetését. A kísérleti pedagógiának tudományává való kovácsolása tehát M. teljesítménye, az ő szolgáltatása. Emellett nemcsak ott volt a kísérleti pedagógia bölcsőjénél, hanem e mozgalmat a legkisebb kezdettől kiindítva, újabb és újabb diadalokhoz, elismerésekhez juttatta. Jöjjenek bár akármilyen nehéz napok, céltudatos munkássága folytán a kísérleti pedagógia annyira megerősödött, megszilárdult és megszerveződött, hogy nyugodtan és fejlődésképesen tekinthet a jövőbe. Csak gyarapodhatik, de meg nem semmisülhet. Ha tehát nem is M. a kezdeményezője a pedagógiai kísérletezésnek, az ő révén nyert az erős felkarolást, nagy méreteket, tudományos szilárdságot és hitelt, továbbá elismert helyet a tudományos törekvések közt. Ilyen értelemben joggal M.-t tekinthetjük a kísérleti pedagógia megalapítójának.

Az új diszciplína felvonulása által okozott félreértések, zavarok közül M. szerepének igaz feltüntetése érdekében még kettőt kell említenünk. Az egyik a kísérleti pedagógiának a gyermektanulmányhoz, a másik a kísérleti pedagógiának az egész pedagógiához való viszonya téves felfogásából származik.

Igen sokan vannak, akik nem tudnak különbséget tenni kísérleti pedagógia és pedológia között. Ezért aztán M.-t tekintik a gyermektanulmány egyik legnagyobb harcosának. Pedig ez tévedés, mely onnan származhatott, hogy mindkettőnek tárgya azonos. Mind a kettő a gyermeket vizsgálja. Csakhogy e vizsgálódás szempontja lényegesen más. A pedológia azért merül kutatásokba, hogy a gyermeket megismerje. Célja a tiszta megismerés. A tudományos kutatás minden eszközével felfegyverkezve a gyermek és az ifjú anatómiai, fiziológiai, szociológiai stb. mineműségét és törvényszerűségeit kutatja. Mint ilyen a differenciális pszichológia egyik ágának tekinthető. Mindenesetre éppen olyan ténytudomány, mint a pszichológia vagy a fiziológia. Ezzel szemben a kísérleti pedagógia a

gyermeket nem tisztán önmagáért, tudományos érdeklődésből akarja megismerni, hanem azért, hogy ez ismereteket felhasználja. Azért van szüksége a gyermek ismeretére, hogy eljárásait tudja hozzá alkalmazni és hozzá mérni. Láthatni, hogy a kísérleti pedagógia inkább értékelő, mérlegelő tudomány, feladata nem kis részben a diagnosztizálás. Objektív mértékegységeit részben a gyermektanulmányból nyeri. Közte és a pedológia közt tehát olyan a viszony, mint tudomány és alaptudomány közt. A pedológia a kísérleti pedagógia alaptudománya s mint ilyen a gyermek természetére, fejlődésére, nevelhetőségére vonatkozólag ad fontos tényeket és törvényeket, melyekre aztán a pedagógia a maga normáit építheti. E bázis azonban a pedagógiának nem elegendő. A gyermektanulmány nem meríti ki azt, amire a pedagógiának támaszkodnia kell. M. tehát csak impliciten harcosa a pedológiának; ő a kísérleti pedagógia művelője!

Számosan azért támadták M.-t, mert azt hitték, hogy az összes pedagógiai kérdéseket kísérletileg megoldhatóknak hirdette. Ez esetben az egész pedagógia benne foglaltatnék a kísérleti pedagógiában. Akik ezt hiszik és hitték, azokról csak azt mondhatjuk, hogy nem olvasták el M. könyveit. Ellenkezőleg, szerinte a kísérleti pedagógia és a pedagógia közt olyan a viszony, mint a rész és az egész közt. A kísérleti pedagógia a pedagógiának csak egy része, még pedig az alapvető része. Rája kell építeni az általános (nevezhetjük teoretikus, filozófikus, egyetemes stb.) pedagógiát. A kísérleti pedagógia összes főiskolai tanárai ma már azt a nézetet vallják, hogy e diszciplína csak az alapvető, objektív tényeket tartalmazza s nem az egész pedagógiát. Ennélfogva Meumann a kísérleti pedagógiával nem kimeríteni, hanem a tudományos alapot nélkülöző vélemények és fogalmak ingatag talajáról az exakt tudományok magaslatára akarta emelni a pedagógiát. A tények szikláira akarta építeni, valóban tudománnyá fejleszteni. Ez volt M. igazi célja a kísérleti pedagógiával.

3. A tudomány kritériumai közt nem a kutatás módszere az egyedüli. Vizsgálódjunk bár a legexaktabb módszerrel, ha eredményeinket egyetemességük szempontjából nem értékeljük s nem sorakoztatjuk úgy, hogy a legegyetemebb után következék az egyetemességben éppen utána álló, — nem alkottunk

tudományt. Röviden: rendszer nélkül nincs tudomány. M. e követelménynek is törekedett megfelelni. Megpróbálta rendszerbe szedni a kísérleti pedagógiát. Különböző gyűjteményes vállalataival is — „Abhandlungen zur psychologischen Pädagogik“, „Pädagogische Monographien“, „Pädagogisch-psychologische Forschung“, „Die Pädagogik der Gegenwart“ — bizonyos értelemben a szisztematizálást szolgálta, mert a tárgyra vonatkozó munkákat és munkálkodókat összegyűjtötte, egyesítette. Azonban főképen Felolvasásait kell e tekintetben említenünk. Bennök a kísérleti pedagógia organizálva jelenik meg. De nagyon ügyelnünk kell, nehogy túlbecsüljük M. érdemeit a tudományos rendszeralkotás terén. Hívei közül nem egy mértéken felül értékeli rendszerezői szolgálatait. Csak annyi igaz, hogy a kísérleti pedagógia rendszeres tárgyalására irányuló kísérletek közt eddig az övé a legértékesebb.

A kísérleti pedagógiát tárgyaló munkák ugyanis eddig körülbelül a következők: Claparède Ede genfi egyetemi tanártól megjelent a *Psychologie de l'Enfant et Pédagogie expérimentale* (magyar fordítása Weszely Ödöntől *Gyermekekpszichológia és kísérleti pedagógia* címen a „Néptanítók könyvtára“-ban jelent meg 1915-ben); Binet Alfréd 1909-ben kiadta összefoglaló művét *Les Idées modernes sur les enfants* címen (magyarul 1916-ban jelentette meg a Magyar Gyermektanulmányi Társaság *Az iskolásgyermek lélektana* címen); 1911–12-ben megjelent Van Biervliet gaudi egyetemi tanár két-kötetes műve: *A kísérleti pedagógia elemei* (*Premiers éléments de pédagogie expérimentale*). A francia írók közül még Gaston Richard munkáját kell említenünk, mely *Pédagogie expérimentale* címen 1911-ben jelent meg. Érdekes jelenség, hogy a német irodalomban ilyen összefoglaló, rendszeres munka nem jelent meg. Dr. Georg Wunderle kis értekezése: *Experimentelle Pädagogik* csak arra szolgál, hogy a szerző kifejtse álláspontját a kísérleti pedagógiát illetőleg. Richard Poppe szintén nem nagyszabású munkájában (*Von der experimentelle Pädagogik*) pedig csak áttekintést igyekszik nyújtani a kísérleti pedagógia problémáiról.

Mindezek a munkák, Claparède műve kivételével, M. Felolvasásai után jelentek meg. Claparède munkája, mint bevezetés napjaink pedagógiai és pedológiai kutatásába, becses.

Mélyreható betekintést nyújt a problémák azon nagy tömegébe, melyet az újabb törekvések felvetettek. Értékes azon fejezete, mely az új módszereket ismerteti. Egészében mégis inkább pedológiai munka. A rendszeralkotást pedig semmiképen sem tűzte feladatául s így egybe sem vethető M. Felolvasásaival.

Sokkal kerekebb, befejezettebb Binet munkája, melynek címe ugyan alig van a kísérleti pedagógiával valamelyes vonatkozásban, szerzője mégis e stúdium képviselői közt foglalhat mindenkor helyet. Az iskola és a nevelés szempontjából veszi összefoglaló vizsgálat alá a gyermek testi és lelki életét, fejlődését, képességeit. A pszichológia és a neveléstudomány ismert sorrendjében tárgyalja az anyagot rendkívül világosan és ötletesen. A keretek azonban, melyek közt mozog, szűkek. A bevezető sorokban ugyan igéri, hogy az Amerikában, Német- és Franciaországban harminc év óta folyó kísérleti kutatások eredményeit foglalja benne össze, munkája azonban csak a saját kísérleti pedagógiai vizsgálatai összefoglalásául tekinthető.

Nagyobb terjedelmű Van Biervliet munkája, melynek külső története némileg hasonlít a Felolvasások történetéhez, t. i. ez is előadásokból állt elő, melyeket szerzőjük belga tanítóképzőintézeti tanárok és iskolafelügyelők előtt tartott. Az első kötet a kísérleti lélektan módszereit és ismertebb eredményeit adja elő, a második ez eredmények pedagógiai alkalmazását tárgyalja. A tartalom mutatja, hogy nem a kísérleti pedagógiával, mint önálló tudománnyal van dolgunk.

Hátra van még G. Richard Kísérleti pedagógiája. Címében adott ígéretét egyáltalán nem váltja be. Semmitől sincs oly távol, mint tárgyának akadémikus fejtegetésétől. A kísérleti pedagógiát nem mint a fejlődés bizonyos fokát elért tudományt tárgyalja, hanem maga is beletartozik e fejlődésbe, mint annak egyik, s nem is nagyon jelentős mozzanata. Nem eredményeket, eddigi kutatásokat lezáró s azokat tudománnyá alakítani akaró mű tehát, melynek reprezentáló szerepe lehetne a kísérleti pedagógia történetében. Csak egy résztvevőnek lehet tekinteni abban a küzdelemben, amely a kísérleti pedagógia fogalmának, feladatainak, munkaprogramjának tisztázásáért folyik.

Összehasonlítva e művekkel M. Felolvasásait, könnyen észrevehetjük ezek felsőbbbségét. Tulajdonképen csak ebben a munkában van a kísérleti pedagógia ismeretelmé-

letileg megalapozva, anyaga organizálva, összefoglalva és tanítható formába öntve. M.-nak mint elsőnek volt bátorsága ahhoz, hogy összefüggő tárgyalását adja azoknak a kísérleti eredményeknek és tényeknek, melyek pedagógiaiilag hasznosíthatók. Szinte hihetetlen szorgalommal, óriási olvasottsággal és bámulatos memóriával oly tényorozatot, tények oly gyűjteményét adja, mely minden eddigit felülmúl. Bizonyos, hogy a *Felolvasások* nem nyújtják a kísérleti pedagógia szigorúan tudományos értelemben vett rendszerét. A szisztematikusokat nem elégíthetik ki. Túlzóknak kell tekintenünk mindazokat, akik M.-ban egy új pedagógia rendszerezőjét látják. *Felolvasásai* előszavában maga mondja, hogy e nagy műve nem szisztematikus pedagógia s a jelenlegi pedagógiai kutatásokból eredő ismereteknek rendszere, hanem inkább csak az empirikus kutatásba való bevezetés. Az egész pedagógiának az empirikus kutatás útján nyert eddigi eredmények alapján való rendszeres tárgyalását még korainak tartotta. Az eredmények hézagai még túlságosan nagyok. Helyesen mondja, hogy az empirikus munka, a kísérleti kutatás szellemével ellentétesen járnánk el, ha e hézagokat más tudományokból vett adatokkal, vagy éppen előlegezésekkel s feltevésekkel tölténők ki.

M. *Felolvasásai* tehát nem adnak tudományos értelemben vett rendszert, de egy eljövendő szisztematikus útját mindenestre előkészítik. Századunk elejétől kezdve mások és máshol is dolgoztak a kísérleti pedagógia kiépítésén. Minél jobban szaporodott a munkások száma, annál inkább nőtt az erők szétforgácsolódásának veszedelme és a zavar. Ily körülmények közt nagy szolgálatot tett M. azzal, hogy az eddigi kutatások eredményeit összefoglalni, provizórikusan rendezni nem restellte. Ezzel az experimentális pedagógiát abba a helyes mederbe terelte, amelyben h a t á r t a l a n u l továbbfejlődhet.

4. A kísérleti pedagógia tudományos szervezéséhez járul M. másik, nem kevésbé értékes szervezői tevékenysége. Amott ugyanis a kísérleti kutatások eredményeit szervezte, az organizáló tudós szerepét töltötte be. Másik szervezői tevékenysége az eredményeket szolgáltató munkára, a pedagógiai kutatásra irányult. Hogy manapság másképp csinálódik a pedagógia, mint a múltban, ebben M.-nak jelentős része van.

Még néhány évvel ezelőtt is a pedagógiai kutatás tisztára irodalmi foglalkozás volt, mely a dolgozószoiba négy fala közt,

az íróasztalnál zajlott le. Még szerencse, ha némi, az iskolában szerzett tapasztalatot nyugodott. A munkákat egyes emberek írták, akiket szokás ma „nagy pedagógusok”-nak, vagy „nagy nevelők”-nek nevezni. A pedagógia sorsa, fejlődése ekként egyes elmélkedők erőfeszítéseihöz volt kötve s a tömegmunkában rejlő erőt évszázadokon át nélkülözte. Mint sokban, ebben is Herbart idézett elő változást. A nyomában támadt érdeklődés hatása alatt megkezdődött a pedagógia érdekében a tömörülés. Tanítvánnya, Ziller összehozta a pedagógia művelésére szolgáló első társaságot, a „Verein für wissenschaftliche Pädagogik”-ot. Ez, és a később alakult többi társaság egy-egy irány híveit gyűjtötte össze. Idővel azonban olyan egyesületek is keletkeztek, melyekben tekintet nélkül a különféle irányokra foglaltak helyet a pedagógusok. Ez egyesülések kétségtelenül jótékonyan, ösztönzőleg és támogatólag hatottak a munkásokra, de a lényegben változást nem hoztak: ezentúl is egyesek vitték előbbre a pedagógiát.

A múlt század utolsó évtizedeiben már oly fajta egyesülések keletkeztek, melyek a tömegmunkát, a kollektivitást használták fel problémák megoldására. Munkaközösségek (commission de travail) keletkeztek. Ezekben ismeretlen az alapszabály s nincsenek tagsági díjak. Tisztán a munka, a problémák s a módszerek azonossága tartja össze a dolgozókat. Akad egy-egy irányító szellem, akinek lényegéből kiáradó szuggesztív erő a mindennél szilárdabb összetartó kapocs.

A kísérleti pszichológia volt az első, hol meghonosodott a kollektív munka. Wundt lipcsei laboratóriumában már a múlt század nyolcvanas éveiben egyidejűleg számosan folytattak az érzetek körébe vágó kutatásokat. Lassan máshol is nyíltak laboratóriumok, hol egy-egy egyetemi tanár irányítása mellett a munkatársak egyazon problémán dolgoztak. Ilyen módon valószínűs pszichológiai iskolák keletkeztek.

A kísérleti pszichológiától a munkálkodás e módját átvette a gyermekpszichológia s a gyermektanulmány. E studiumok a pszichológiánál is jobban rászorulnak a tömegmunkára. A pszichológiai laboratóriumnak, mondja találóan Stern, mindenekelőtt apparátusokra van szüksége, a gyermektanulmányi intézetnek pedig m u n k a e r ő k r e. Itt nem azon fordul meg a dolog, hogy korlátolt számú személyen időtrabló, pontos kísérletet végezzünk, hanem azon, hogy a gyermekek százairól, sőt ezreiről

tömegadatokat nyerjünk.¹⁸⁾ A legkülönbébb iskolákkal, gyermekvédő és gyermekgondozó intézetekkel, ifjúsági egyesületekkel kell érintkezésbe lépniünk, hogy mentől kiadósabb gyűjtéseket végezhesünk. A segítő személyek valóságos törzskarára van szükségünk és pedig olyanra, melynek tagjai egészen ennek a munkának szentelik idejüket és erejüket.

A gyermektanulmányban bizonyára Stanley Hall volt az első, ki kutatásainál másokat is foglalkoztatott, midőn használatba vette az u. n. kérdőíves módszert. Az igazi kollektív munkát azonban e téren Binet Alfréd honosította meg. Az ő irányítása mellett fogott a francia gyermektanulmányi társaság kollektív kutatáshoz. A dolgozás e módját aztán átvette a berlini „Verein für Kinderpsychologie“, az „Institut für ang. Psychologie“, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság és a hasonló célú egyesületek egész sokasága.¹⁹⁾

Amit fennebb Stern a gyermektanulmányi intézetről mondott, az kétszeresen igaz a kísérleti pedagógiai intézetről is. A kísérleti pedagógiának is az adatok szinte óriási számára van szüksége. Itt is kell, hogy a munkások egész tömege dolgozzék egyazon problémán, gyűjtse az adatokat, tehát szélesítse a konkrét alapot, hogy aztán a belőle levont általánosítások az exakt törvények szilárdságával bírassanak. M. elévülhetetlen nagy érdeme, hogy a pedagógiában is megindult a kollektív munka. E területen ő honosította meg a modern dolgozást. Mindenütt, ahol hosszabb időt töltött, munkaközösségeket szervezett. Munkatársakat toborzott, azokat kiképezte. Láttuk, hogy több egyetemen a tanítóságot is maga köré gyűjtötte. Munkásait a közösen végzett, egy célra törő munka s az ebből származó lelki közösség, az érdeklődés és lelkesedés tartotta össze. Munkahelyről, külső összetartóról M. bőven gondoskodott. E célból gyűjteményes vállalatokat s folyóiratokat indított. A Layval közösen alapított folyóiratot is úgy jelölte meg, mint a kísérleti pedagógia munkaközösségének organumát. (Organ der Arbeitsgemeinschaft für experimentelle Pädagogik). Laboratóriumokat szervezett s Hamburgban az eddig legnagyobb s leginkább dif-

¹⁸⁾ William Stern: Die Jugendkunde als Kulturforderung. Zeitschr. f. päd. Psych. und. exp. Päd. 17. év. 302. l.

¹⁹⁾ Claparède-Wesely: Gyermekpszichológia és kísérleti pedagógia. 68. l.

ferenciált intézet alapjait vetette meg. Ezzel a kollektív pedagógizálás továbbfejlődésének útját nyitotta meg. Hogy ez mind nagyobb arányokat és új formákat kezd ölteni Németországban, ez igen nagy részben M. érdeme.

5. A pedagógiai kutatásnak általa művelt iránya és módja lehetetlenné tette, hogy az elméleti tudósok négy fal közti elvonult életét élje. Munkájának természete követelte, hogy az élet eleven árjában éljen. De különben is, tudósoknál ritka érzéke volt a valóság iránt. Az iskola gyakorlati élete ugyancsak nem volt előtte idegen. Az ismeretszerzés legközvetlenebb útján, az iskolák felkeresése által igyekezett az iskolák életét megismerni. Már mint ifjú ember, alig tette le a doktorátust a tübingeni egyetemen, elment a neuwiedi tanítóképzőbe s ott hat hetet töltött, hogy a tanítóképzői tanítással megismerkedjék. Később is mindig szorgalmasan látogatta a különböző iskolákat. Gaudig munkaiskolájának Lipcsében nem egyszer volt vendége. Azonnal észrevette a tanításban s nevelésben meghonosított legkisebb újításokat és biztosan tudta azokat megítélni. Hogy didaktikai dolgokban mily finom érzéke volt, bizonyítja az, hogy a tanítás legapróbb és legintímebb fogásaiban a leggyakorlottabb tanítóknak is hasznos tanácsokat tudott adni.

Látogatásai útján különösen az elemi iskolai tanítósággal került sűrű érintkezésbe. Megtanulta értékelni nehéz munkáját. Nagyrabecsülte a tanítói hivatást. Többször hangsúlyozta, hogy nem ismer állást, mely hasonló társadalmi helyzetben saját erejéből aránylag rövid idő alatt annyit emelkedett, mint a néptanítói állás. Meleg érdeklődéssel kísérte a tanítóságnak az iskola megjavítására, szakműveltsége emelésére irányuló mozgalmait. Figyelemmel kísérte sajtóját s írt bele. A *Deutsche Schule*-ban nem egy iránytjelző dolgozata látott napvilágot. Előadások és tanfolyamok alakjában gyakran beszélt tanítókból álló sokaság előtt. Számos tanítóegyesületnek is tagja volt, egyes tanítókkal pedig a legszorosabb munkaközösség szálai fűzték össze.

A tanítóság körében fejtette ki nagyértékű agitációs tevékenységét. M. nemcsak gondolkozó, de cselekvő ember is. Valósággal életeleme az agitáció, mely nála magasabb, emelkedetebb tudományos érdekből táplálkozott. Ő ugyanis nem pusztán elméleti téren kívánta szolgálni a pedagógiát; vágya az volt,

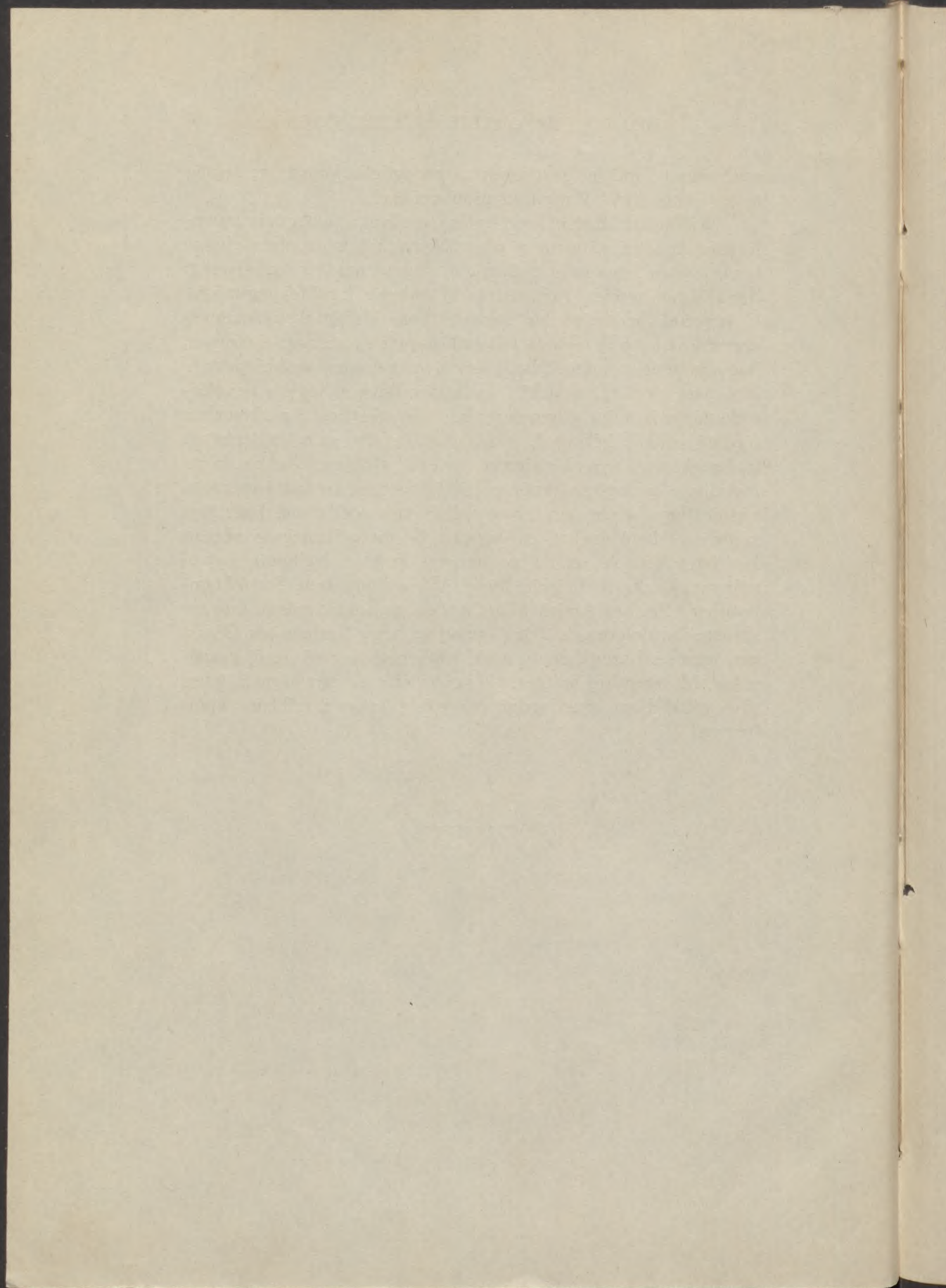
hogy az elméleti haladást konkretizálja. Meg volt győződve, hogy a pozitív pedagógiai kutatás eredményei az oktatásügy terén reformokat vannak hivatva előidézni. Hogy a reformmozgalmakat helyes irányba terelje, a reformküzdelmekben tőle telhetőleg maga is résztvett. Ő is azok közt volt, akik a legtevékenyebb német reformegyesületet, a „Bund für Schulreform“-ot megalapították. Ez egyesület a kétségtelen tudományos eredményeknek az iskolaszervezés, a tanítási módszer és a nevelési eljárás megjavítása érdekében való felhasználását hirdeti. M. 1911-ben belépett a Bund elnökségébe s tevékenyen részt vett kongresszusain. Nagyrészt az ő agitációs munkájának köszönhető, hogy a pedagógiai reformmozgalom kinőtt a csupán romboló és bíráló tevékenység kereteiből és áldásos építőmozgalmá lett.

6. Még sokan élnek azok közül, kik Meumannt személyesen ismerték. Még nincs elég messze tőlünk. Ez megnehezíti munkásságának megítélését. Egy bizonyos, s ez az, hogy teljesítményei a kísérleti pszichológia és pedagógia terén nem értéktelenedhetnek el. Az empirikus kutatások természetéhez tartozik, hogy soha sem vesztek el értéküket, mert ha idővel túlhaladtatnak is, mégis szükséges lépései maradnak a haladásnak. Összefoglaló műve, személyes buzdításai, ösztönzései, propagatív tevékenysége — aktiv természetének e kisugárzásai — maradandó helyet biztosítanak neki a neveléstörténelemben. Hogy az általa gondozott és fejlesztett kísérleti pedagógia és az általa megalapozott intézmények hova fognak fejlődni, — nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy az olyan országban, aminő Németország, — mely az állami, társadalmi, tudományos, művészeti, gazdasági stb. élet terén a szervezettségnek csudás példáit szolgáltatja, — egy olyan gazdag élet, aminő a Meumanné volt, a halállal nem szűnik meg.

Ha igaz, hogy valamely tudós munkásságának értékét az általa keltett hatás állapítja meg, akkor M. életmunkáját marandónak és értékesnek kell tekintenünk. A sors kegyesebb volt vele szemben, mint az újítók némelyikével. Még életében láthatta, hogy a különböző iskolafajokhoz tartozó pedagógusok egész serege foglalkozik az ő gondolataival s azoknak az iskolaszobákban való gyakorlati megvalósításával. A tűnő évekkel mind jobban láthatta fáradozásainak érlelődő gyümölcseit. Láthatta, hogy a tanítói gyakorlat miként telik meg tudományos

szellemmel s miként gazdagodik a pedagógiai kutatás az ifjúság és az iskola életéből merített problémákkal.

Különösen áldásos az a hatása, mellyel a pedagógia művelésének módját változtatta meg. Nem tudjuk azonban eléggé hangsúlyozni, hogy a pedagógiai kutatásnak exakt, kísérleti irányba való terelése nem tisztán M. érdeme. Egyidejűleg mások is végeztek pedagógiaiilag hasznosítható kísérleteket. Azonban ennek az iránynak olyatén felkarolása már egészen az ő érdeme, hogy átment a köztudatba, hogy a pedagógia továbbfejlesztésére nem elég az irodalmi foglalkozás, hanem hogy a neveléstudományt is, mint a természettudományokat, csak a tényekhez forduló, azokat felkereső, iskolákban és erre a célra létesített intézetekben folyó kísérletezés viheti előbbre. Amint maga mondja, a pedagógiai kutatás jövője nem az irodalmi munkásságtól függ, hanem attól, hogy alkossunk pedagógiai kísérletek számára lehetőségeket és képezzünk metodikailag iskolázott kísérletezőket. Az exakt pedagógiai kutatás Németországban már megkezdte hódításait. Brahn Miksa Lipcsében, Stern Hamburgban, Fischer Alajos Münchenben és sokan mások már ily szellemben dolgoznak. Jelek mutatják, hogy Francia- és Olaszországban s hazánkban is mind többen térnek rá az új csapásokra. M. megtörte az utat. Ha sokan erre az útra térnek, lehetővé válik, hogy a pedagógia az exakt kutatás szikláira épülhessen!

Irodalom.

Meumann Ernő életét vázoló és munkásságát méltató tanulmányok és cikkek, melyek egyúttal forrásaimul szolgáltak:

Brahn, Max: Ernst Meumann und die Organisationen zur Pflege der wissenschaftlichen Pädagogik. Zeitschrift für päd. Psych. und exp. Pädagogik. 16. évfolyam 227—232 l.

Brahn, Max: Dem Andenken Ernst Meumanns. Archiv für Pädagogik. 3. évf. 253—258 l.

B. K.: Ernst Meumann. Blätter für die Schulpraxis. 26. évf. 214—216 l.

Deuchler, Gustav: Übersicht über Meumanns wissenschaftliche Arbeiten. Zeitschr. für päd. Psych. und exp. Pädagogik. 16. évf. 239—257 l.

Döring, Max: Dem Andenken Prof. Ernst Meumanns. Österreichische Zeitschr. für Lehrerbildung. 7. évf. 107—112. l.

Döring, Max: Ernst Meumanns Lebensweg. Archiv für Pädagogik. 3. évf. 258—261 l.

D. M.: Dem Andenken Ernst Meumanns. Neue Westdeutsche Lehrerzeitung. 21. évf. 25. sz. 289—291 l.

Fischer, Aloys: Ernst Meumann und sein Werk. Zeitschr. für päd. Psych. und expr. Pädagogik. 16. évf. 214—227 l.

Götz, Dr. Hermann: Ernst Meumann zum Gedächtnis. Sächsische Schulzeitung. 1915. 303—305 l.

Imre Lajos: Meumann Ernő. Magyar Paedagogia. 24. évf. 616—619 l.

Külpe, Oswald: Ernst Meumann und die Ästhetik. Zeitschr. für päd. Psych. und exp. Pädagogik. 16. évf. 232—238 l.

Málnai Mihály dr.: Meumann Ernő. Néptanítók Lapja. 48. évf. 20. sz. 2—3 l.

Meumann, Friedrich: Im Gedenken an Ernst Meumanns Jugend- und Studienzeit. Zeitschr. f. päd. Psych. u. exp. Päd. 16. évf. 257—262 l.

Molnár Oszkár: Meumann Ernő emlékezete. A Gyermekek. 10. évf. 1—14 l.

Moede, Dr. Walter: Ernst Meumann. Die Deutsche Schule. 19. évf. 417—429 l.

N. L.: Meumann Ernő. A Gyermekek. 9. évf. 208—210 l.

Révész Géza: Ernst Meumann. Athenaeum. 1915. 76—82 l.

Ruttmann, W. J.: Ernst Meumann. Die Sonde. 7. évf. 297—300 l.
 Scheibner, Otto: „Die Arbeitsschule“ im Gedenken an Ernst Meumann. Die Arbeitsschule. 29. évf. 161—167 l.

Schlager, Paul: Ernst Meumann, sein Leben und sein Werk. Pädagogische Studien. 36. évf. 183—187 l. és Schweizerische Lehrerzeitung. 60. évf. 201—203 l.

Seyfert, Richard: Zum Gedächtnis Professor Ernst Meumanns. Pädagogische Blätter. 44. évf. 249—252 l.

Störring, Gustav: Nachruf für E. Meumann. Archiv für die gesamte Psychologie. 34. köt. 2. füzet. V—XIV. l.

St.: Ernst Meumann. Sächsische Schulzeitung. 1915. 289—290 l.

Weber, J.: E. Meumanns Wegweisung in der pädagogischen Psychologie. Deutsches Philologen-Blatt. 24. évf. 265—266. l.

Weszely Ödön dr.: Meumann Ernő. Népművelés. 10. évf. 337—346. l.

Wunderle, Dr. Georg: Zum Gedächtnisse Ernst Meumanns. Die Christliche Schule. 6. évf. 357—363 l.

Wundt, Wilhelm: Zur Erinnerung an Ernst Meumann. Zeitschr. für päd. Psych. und exp. Pädagogik. 16. évf. 211—214 l.

Névtelenül: Ernst Meumann. L'Intermédiaire des éducateurs. 3. évf. 87 l.

TARTALOM

	Lap
Előszó	5
I. Életrajzi adatok	7
II. Egyéni vonások	19
III. Meumann munkában	
1. Megindulás a pályán	23
2. Zürich és Königsberg (1897—1907)	27
3. A „Felolvasások” története	35
4. Münster, Halle, Lipcse (1907—1911)	40
5. Utolsó évek (1911—1915)	44
IV. Munkásságának méltatása	50
Irodalom	69

MC LUTHER

